

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

Studijní obor: Speciální pedagogika

**ÚSKALÍ ŽIVOTA SLUCHOVĚ POSTIŽENÝCH VE SLYŠÍCÍ
SPOLEČNOSTI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: TEREZA HRADILOVÁ

Vedoucí práce: PhDr. Kateřina Hádková, Ph.D.

Praha 2011

CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

FACULTY OF EDUCATION

DEPARTMENT OF SPECIAL PEDAGOGY

Field of Study: Special Pedagogy

**STUMBLING BLOCKS FOR HARD OF HEARING PEOPLE
LIVING IN A NORMALLY HEARING POPULATION**

BACHELOR THESIS

Author: TEREZA HRADILOVÁ

Supervisor of the Bachelor Thesis: PhDr. Kateřina Hádková, Ph.D.

Prague 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci vypracovala samostatně, a že je mým původním autorským dílem. Veškerou použitou literaturu, jakožto další zdroje, z nichž jsem čerpala, v textu řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury a dalších zdrojů. Souhlasím s využitím poznatků obsažených v této práci za předpokladu řádné citace. Tato práce nebyla použita k získání jiného (nebo stejného) akademického titulu.

V Praze dne 6. 4. 2011

Tereza Hradilová

.....

Poděkování

Děkuji především paní PhDr. Kateřině Hádkové, Ph.D. za cenné rady a pomoc při vypracování této práce. Dále děkuji slečně Tereze Piewakové za podporu. Děkuji také všem respondentům, kteří se zúčastnili dotazníkového šetření.

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá úskalím života sluchově postižených osob ve slyšící společnosti. V práci je uvedena (obecná) charakteristika jednotlivých sluchových postižení, specifika vztahující se k době vzniku postižení, pozice sluchově postiženého člověka ve společnosti, základní zásady a odlišnosti komunikace se sluchově postiženou osobou. Práce dále nastiňuje specifika komunikačních systémů – a to s primárním zaměřením na mluvený jazyk, český znakový jazyk a znakovanou češtinu. Jedna kapitola je věnována specifickému postavení sluchově postižených osob v jejich vlastní komunitě. Cílem práce je ozřejmění současné situace minoritní sluchově postižené populace v České republice (s důrazem na skutečnosti, které je třeba dále zlepšovat), a to se zaměřením na každodenní životní situace - počínaje vzděláváním, přes hledání vhodného zaměstnání až po běžný život. Praktická část obsahuje osobní potřeby a úskalí běžného života sluchově postižených.

Klíčová slova:

Sluchové postižení

Komunikační systémy

Neslyšící

Minorita

Summary:

The bachelor thesis deals with the life problems of hearing impaired people in normally hearing population. The paper describes general characteristics of individual hearing afflictions, the specifics related to the time when the impairment occurred, the social position of the hearing impaired person in the society and the basic principles and differentiations while communicating with such a person. The thesis further describes the specifics of communication systems – primarily concentrated on spoken language, Czech sign language and signed Czech. One chapter deals with specific social position of the hearing impaired people in their own community. The purpose of this thesis is to clarify the present situation of the hearing disabled population in the Czech Republic and to stress what could be further improved in their everyday life situation – beginning with their education, seeking suitable employment and solving their common problems. The practical part talks about individual personal needs and the everyday life pitfalls of the hearing impaired people.

Key definitions:

Hearing impairment

Communication systems

Hearing impaired

Minority

OBSAH:

Úvod.....	9
1. Typy sluchového postižení.....	11
1.1 Dělení podle místa postižení	12
1.2 Dělení podle stupně postižení	13
1.3 Dělení podle doby vzniku postižení.....	15
2. Specifika a základy komunikace se sluchově postiženou osobou	18
2.1 Zásady komunikace v přítomnosti tlumočníka	19
3. Komunikační systémy	22
3.1 Mluvený jazyk.....	24
3.2 (Český) znakový jazyk.....	25
3.3 Znakovaná čeština	27
4. Specifika postavení sluchově postižených osob ve společnosti.....	29
4.1 Neslyšící jako komunita.....	29
4.2 Další skupiny sluchově postižených	33
5. Komunita Neslyšících	35
6. Postižení sluchu a každodenní problémy	37
6.1 Vzdělávání	37
6.2 Pracovní uplatnění.....	41
6.3 Sociální vztahy.....	44
6.4 Každodenní životní situace	46
6.4.1 Kulturní zařízení	47
6.4.2 Poskytování zdravotnických služeb	49
6.4.3 Tlumočení	50
7. Výzkumná část.....	52

7.1 Formulace záměru výzkumného šetření	52
7.2 Předpoklady výzkumného šetření	52
7.3 Metodika výzkumného šetření	53
7.3.1 Výzkumná metoda	53
7.3.2 Charakteristika zkoumaného souboru	53
7.3.3 Členění a položky dotazníku.....	54
7.3.4 Průběh dotazníkového šetření	54
7.3.5 Zpracování výsledků dotazníkového šetření.....	54
7.4. Výsledky dotazníkového šetření a jejich interpretace.....	55
7.4.1 Analýza výsledků šetření	55
8. Diskuze k výsledkům dotazníkového šetření.....	78
Závěr	80
Seznam použitých pramenů	81
Seznam tabulek	85
Seznam grafů.....	86
Seznam příloh	87

Úvod

Sluchové postižení je pojem, který v sobě zahrnuje širokou a velmi pestrou škálu významů, představ a definic. Záměrem této práce není řešit sluchové postižení z pohledu medicínského, ani se zaměřovat na nejvhodnější pedagogické cíle a metody. Pokládám za přínosnou skutečnost, že já, jakožto autorka textu, jsem sluchově postižená¹, což umožňuje sdělení i jinak velmi subjektivních pocitů a zážitků. Odborná literatura je často (ne vždy) psána vědeckými kapacitami, které mají nepopíratelné zkušenosti a praxi s lidmi s tímto typem postižení, nicméně jim zákonitě musí chybět ono subjektivní a těžce sdělitelné prožívání osob postižených z jednoho prostého důvodu – sami toto postižení nemají. Ačkoli literatura a další vědecké publikace zaujímají v této práci nezastupitelné místo, za primární úkol považuji popsat životní zkušenosti sluchově postižených osob z pozice přímého účastníka. Více než o citování odborné literatury nebo nejrozumnějších již provedených výzkumů, mi jde o věci a situace, které je potřeba trvale zlepšovat, o každodenní realitu. Z toho důvodu považuji za důležité sdělit, že práce může vyznívat v určitých místech kriticky. V žádném případě se nejedná o kritiku jednotlivce jako spíše o postoj celé společnosti – což v sobě zahrnuje nejen nejrozumnější zákonná a sociální opatření, ale zejména fakt, jak „to vše“ funguje (či nefunguje) v praxi. Právě životní zkušenosti mi ukázaly, že teorie a praxe se velmi často liší, a to ne v právě pozitivním slova smyslu.

V textu se pro ujasnění problematiky objevuje stručná klasifikace sluchových vad, u čehož pokládám za důležité zdůraznit rozdíly a dopady vady vzniklé prelingválně a postlingválně. Pro objasnění jsou zde nejčastěji využívané komunikační systémy, a to s důrazem na mluvený jazyk, český znakový jazyk a znakovanou češtinu. Je to z toho důvodu, že využívaný komunikační systém má z velké míry dopad na pozici jedince ve společnosti. Následuje právě specifikace postavení osob na pomezí majority a minority, rozdílnost mezi člověkem nedoslýchavým či ohluchlým a člověkem n/Neslyšícím (včetně vysvětlení kulturních specifik a uvedeného n/N). Své místo má v rámci problematiky i jednání s osobami se sluchovým postižením a k tomu patřící doporučené

¹ Pro lepší představu a pochopení některých v textu vyskytovaných skutečností – narodila jsem se jako slyšící dítě ve zcela slyšící rodině, lehká nedoslýchavost mi byla bez jakékoli známé příčiny diagnostikována v sedmi letech. Nastoupila jsem do běžné základní školy, žádné kompenzační pomůcky jsem nevyužívala. V patnácti letech se mi sluch zhoršil (opět z neznámých důvodů) na těžkou nedoslýchavost až zbytky sluchu. Běžnou střední školu jsem dokončila se sluchadly.

zásady. Obsáhlejší částí je pak kapitola „Postižení sluchu a každodenní problémy“, kde jsou uvedena úskalí typická pro sluchově postiženou část obyvatelstva. Nedílnou součástí této práce jsou praktické životní zkušenosti sluchově postižených. Mé postřehy a zkušenosti se objevují v každé části této práce.

V následující praktické části jsou pomocí dotazníkového šetření zjišťovány osobní životní potřeby a postoje osob s postižením sluchu. Cílem bylo zjistit, jak sluchově postižení lidé² vnímají nejruznější překážky při kontaktu s majoritním světem a v čem vidí největší problémy a nedostatky.

Z výše uvedeného je patrné, že jistými pasážemi textu musí do určité míry prostupovat subjektivita, kterou se však snažím potvrdit či vyvrátit právě případovou studií. Přála bych si, aby práce pomohla většinové – tj. slyšící – populaci, která o to má zájem, ozřejmit prožívání života člověka se sluchovým postižením se vším, co k tomu patří. Domnívám se také, že právě zmíněná subjektivita může být přínosem, jakýmsi „nahlédnutím do mysli jedince“.

² Dále v textu jen SP lidé či osoby. Sluchově postiženou osobou se rozumí člověk, který má určitý stupeň ztráty sluchu podle tabulky uvedené v kapitole 1.2, a dále také osoba, která patří do některé z kategorií uvedených v kapitole 1.

1. Typy sluchového postižení

Jednotlivé typy sluchového postižení se dají rozdělit do dvou základních skupin – podle místa postižení a podle stupně postižení, k čemuž se dále váže dělení podle doby vzniku sluchové vady. Jistá rozdílnost panuje v rozlišování SP osob mezi jednotlivými odborníky a autory. Např. Hrubý (1999, s. 40) uvádí kategorie sluchového postižení takto:

1. nedoslýchaví,
2. osoby s vadou sluchu získanou až po rozvoji mluvené řeči (ohluchlí),
3. osoby s prelingválně úplnou hluchotou,
4. neslyšící nebo správněji Neslyšící,
5. osoby s kombinovanou sluchovou a zrakovou vadou (slepohluší),
6. šelestáři,
7. rodiče sluchově postižených dětí.

Je otázkou, zda by nebylo vhodné toto rozdělení doplnit o „uživatelé kochleárních implantátů“ – ač jde také o sluchově postižené se všemi „typickými“ specifiky, nese sebou tato kategorie znaky, které ostatní postrádají. Dosažené výsledky s kochleárním implantátem jsou velmi různorodé, jejich uživatelé se pohybují např. od bezproblémového využívání telefonu po neschopnost rozumět mluvené řeči bez odezírání. Pro své vlastní „zvláštnosti“, které ostatní SP lidé nemají (např. různá omezení za účelem ochrany implantátu) se sdružují do různých spolků, spojuje je také výraznější pocit vzájemné sounáležitosti – a to oproti ostatním skupinám sluchově postižených. To vše dohromady z nich tvoří jednu z dalších „skupin ve skupině“ sluchově postižených, která je tak heterogenní, že se dá bez nadsázky říci, že ji propojuje jen zastřešující termín pro osoby, které mají větší či menší ztrátu sluchu. Počet uživatelů kochleárních implantátů stále stoupá – a pravděpodobně bude stoupat i nadále. V současné době je u nás implantováno přes 400 dětí a více než 100 dospělých.

U rozdělení podle Hrubého je dobré si povšimnout dvou termínů – a sice čtvrtého bodu, kde uvádí „*neslyšící nebo správněji Neslyšící*“ a bodu pátého – „*slepohluší*“. U prvního uvedeného jde o pojem „správněji“, který nemusí být tak úplně pravdivý z toho důvodu, že zdaleka ne všichni neslyšící se považují za Neslyšící (specifika této problematiky budou vysvětlena v pozdější části textu). U pojmu „slepohluší“ jde o jistou „korektnost“. Ludíková (2000, s. 10) uvádí, že se v kontextu

zahraničních odborných publikací, jakožto i pojmenování mezinárodních organizací, jeví toto označení jako nevhodné. Autorka jako převažující (a k používání vhodnější) termín nabízí pojem „hluchoslepota“. Hrubý použil tento termín v roce 1999, což představuje vysvětlení.

Jako zajímavé se může jevit i zařazení poslední uvedené kategorie – a sice rodičů sluchově postižených dětí – do uvedeného „seznamu“. Hrubý tuto skutečnost zdůvodňuje následovně: *„Být rodičem jakkoliv postiženého dítěte je totiž postižením samo o sobě. Vada sluchu dítěte změní celý život rodiny, v optimálním případě i způsob rodinné komunikace.“* (Hrubý, 1999, s. 41) Zde je na místě zdůraznit, že velmi záleží na hloubce sluchového postižení toho kterého dítěte. Jinak na tom bude rodina s lehce nedoslýchavým dítětem, které navštěvuje „běžnou“ základní školu, a jinak rodina s dítětem zcela neslyšícím, kde bude nutné využití znakového jazyka.

1.1 Dělení podle místa postižení

Níže uvedené rozlišení je charakteristické pro medicínské pojetí sluchových vad a poruch³. Jedlička (2007, s. 451) uvádí přehledné rozdělení na dvě kategorie:

1. Vady periferní
2. Vady centrální

U vad **periferních** je poškození či překážka přítomna v zevním, středním, vnitřním uchu nebo v oblasti sluchového nervu. Tato kategorie vad se dá dále rozdělit na část **převodní**, **percepční** nebo **smíšenou** (kombinovanou). Dá se říci, že převodní vady jsou charakteristické pocitem „zalehnutí ucha“ a pocitem snížené hlasitosti všech zvuků. Nacházejí se v oblasti zevního nebo středního ucha. Oproti tomu pro **percepční** vady je typický větší pokles sluchu v oblasti vysokých tónů, hluboké tóny jsou lépe vnímány. Právě pro percepční vady, kdy je léze přítomna ve vnitřním uchu nebo v oblasti sluchového nervu, je typické rčení „slyším, ale nerozumím.“ Díky špatnému vnímání vysokých frekvenčních tónů dochází k poruše porozumění řeči. Smíšená vada je kombinací obou výše uvedených typů.

³ Podle Jedličky (2007, s. 451) je vada sluchu takové postižení, které je trvalé. Oproti tomu porucha má přechodný ráz, omezenou dobu trvání.

Vada **centrální** je lokalizována na sluchové dráze v oblasti centrální nervové soustavy (dále jen CNS). Jedlička (2007, s. 453) uvádí dva příklady onemocnění, které jsou typické právě pro centrální vady sluchu. Jde o **akustickou agnozii**, která se projevuje neschopností rozlišit kvalitu zvuků, takto postižený člověk registruje přítomnost zvuků, ale už je od sebe nedokáže odlišit. Druhým případem je tzv. **slovní hluchota** – postižený nedokáže porozumět řeči, ačkoli obecné zvuky dokáže rozlišit. Obě onemocnění jsou velmi vzácná.

Sluchová porucha může být způsobena „banální“ příčinou, jako je mazová zátka ve zvukovodu, nebo vážným problémem (např. infekční onemocnění, vliv ototoxických látek, nádory atd.), či může mít příčinu zcela neznámou. Specifickou úlohu zde hrají dědičné faktory. Existuje asi 30 genů, u kterých se předpokládá, že mohou mít vliv na stav sluchu (Horáková in Pipeková a kol., 2006, s. 132). Stejně tak závažnost postižení může být progresivní, ale i stacionární. Podrobnější rozebrání této, byť velmi zajímavé, problematiky přesahuje rámec mé práce.

1.2 Dělení podle stupně postižení

V různých publikacích se můžeme setkat s mírnými odchylkami v uvádění sluchových vad podle stupně postižení. Pro účely této práce jsem zvolila hodnocení Světové zdravotnické organizace (dále jen WHO) z roku 1980. Uvedená tabulka je zkrácena o kategorii ztrát sluchu podle Vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí č. 284/1995.

Tabulka 1: Klasifikace sluchových vad (Hrubý 1996 in Pipeková a kol., s. 133)

Velikost ztráty sluchu podle WHO	Název kategorie ztráty sluchu
0-25 dB	normální sluch
26-40 dB	lehká nedoslýchavost
41-55 dB	středně těžká nedoslýchavost
56-70 dB	těžká nedoslýchavost
71-90 dB	praktická hluchota
více než 90 dB, ale body v audiogramu i nad 1 kHz	úplná hluchota
v audiogramu nejsou žádné body nad 1 kHz	úplná hluchota

Podle hloubky sluchové vady odborná literatura zpravidla uvádí, co SP osoba, s tou kterou ziskovou křivkou audiogramu,⁴ slyší, a co už ne. U audiometrického, hojně využívaného, vyšetření (patřícího do kategorie subjektivních vyšetření) je několik problematických hledisek – existuje část pacientů, kteří spolu se sluchovou vadou trpí také tinnitem (ušním šelestem)⁵, neboli ušními hluky. Jejich vnímání může narušovat schopnost správně slyšet pouštěné tóny, což může následně zkreslit výsledky audiometrického vyšetření. Za další hledisko, vyžadující pozornost, považuji časté počty provádění tónové audiometrie – je-li pacient podrobován tomuto vyšetření

⁴ Jedlička (2007, s. 456) uvádí dva druhy audiometrického vyšetření – tónovou a slovní audiometrii. Obě vyšetření jsou rutinní, vyžadují aktivní spolupráci vyšetřovaného, proto je nelze provádět u malých dětí. Tónový audiogram pracuje na bázi... „generace čistých tónů na frekvencích od 125 do 8000Hz.“ Zjednodušeně řečeno, se vyšetřované osobě pouští nejprve do sluchátek, pak skrz kostní vedení do ucha, tóny různé intenzity a hloubek, přičemž pacient dává najevo, kdy tón slyší. Slovní audiometrie – opakování sestav slov z nahrávky - se využívá (nejen) při měření efektu sluchadla – vyšetření provedené nejprve bez sluchadla a následně se sluchadlem má ukázat oblast korigovanou sluchadly a jejich efekt.

⁵ Hrubý (1999, s. 41) uvádí, že ušní šelesty vznikají spontánně a nejsou vůlí ovlivnitelné. Jejich intenzita a četnost je velmi variabilní, bohužel špatně reagují na léčbu. Pro „šelestáře“ je vnímání zvuků v mnoha případech velmi vyčerpávající a představují horší složku problémů, než samotná ztráta sluchu.

v pravidelných intervalech po určitou dobu (a zejména na stejném pracovišti a s jedním přístrojem), může docházet k situaci, kdy dotyčný umí více či méně „chování“ audiogramu odhadnout, stejně jako pauzy mezi jednotlivými tóny, a tudíž „ví“, kdy má dát najevo patřičný sluchový vjem. Výsledek je pak opět zkreslený. Existují i další hlediska, která mají na konečnou křivku audiogramu vliv – patří mezi ně např. únava, nesoustředěnost, nervozita apod.

Mimo výše uvedené je třeba říci, že se vyskytují určité odchylky v konečném a skutečně využitelném sluchu jednotlivých postižených osob, což znamená, že dva lidé se stejným nebo velmi podobným audiogramem nemusí být schopni využívat svůj sluch na stejné úrovni. Snaha „zaškatulkovat“ jednotlivé sluchové ztráty do tabulek a říci podle nich, co dotyčná osoba slyší a jak může svůj sluch využívat (což se děje např. při žádostech o invalidní důchody), je na jedné straně logická, na druhé straně může být velmi zavádějící.

1.3 Dělení podle doby vzniku postižení

Doba vzniku sluchové vady je velmi podstatná. Zřejmě není třeba zdůrazňovat, že jiný vliv a jiné důsledky bude mít postižení sluchu na staršího člověka (uvádí se, že z celkového, byť nepřesného, počtu sluchově postižených v České republice – cca 500 000 – je naprosto rozhodující část osob nedoslýchavých ve starším věku (Hrubý, 1999, s. 52), jde tedy o tzv. stařeckou nedoslýchavost, objevující se nejčastěji po 60-65 roce věku) a jiné na dítě. Horáková (in Pipeková a kol., 2006, s. 132) dělí období vzniku postižení na dvě hlavní skupiny, které obsahují několik podskupin:

1. Vrozené (hereditární) vady sluchu
2. Získané (postnatální) vady sluchu

V případě **vrozených vad** existují v podstatě tři možnosti vzniku – buď jde o vady **geneticky podmíněné**, nebo **kongenitálně získané**. V tom případě hovoříme o vadách **prenatálních**, vznikajících v průběhu těhotenství (např. onemocnění matky - spalničky, zarděnky, RTG záření apod.), nebo vadách **perinatálních** (protažované porody, nízká porodní hmotnost, apod.)

U **vad získaných** existují dvě kategorie, které nám svým rozdělením ukazují jedno velmi podstatné hledisko sluchového postižení. Hovoříme zde o vadách **získaných před fixací řeči (prelingválně)**, což je do 6. roku⁶ života dítěte, a o vadách **získaných po fixaci řeči (postlingválně)** – tedy po 6. roce - a dále v průběhu života. Jak již bylo naznačeno, důvody, proč k těmto vadám dochází, jsou velmi variabilní. Odmyslíme-li si příčiny, zůstává důležitost dvou uvedených pojmů – prelingvální postižení a postlingvální postižení. V případě dítěte, které přijde o sluch před šestým rokem věku v dobře korigovatelné míře (sluchadlem), lze zahájit pod vedením logopeda (zpravidla) úspěšnou terapii, která vede k dobrému rozvoji řeči dítěte. Avšak trpí-li dítě těžkou sluchovou ztrátou, či je naprosto neslyšící, podmínky pro rozvoj mluvené řeči jsou velmi ztížené, ne-li nemožné. Oproti tomu vznikne-li vada po rozvinutí řeči (příčemž může jít i o vadu velmi těžkou), je při dobré logopedické péči (optimálně s využitím sluchadla), cvičení a snaze možno zachovat řeč na vysoké úrovni srozumitelnosti po celý život. Nejde však jen o řeč a orální mluvu jako takovou. Hrubý (1999, s. 44) uvádí, že děti, které ohluchly ve velice raném věku, nemají problémy se čtením, přičemž tyto problémy jsou u prelingválně neslyšících dětí obrovské. Tyto děti se sice naučí správnou techniku čtení, ovšem zcela nedostačující je jejich funkční gramotnost, tedy porozumění významu psaného textu. Hrubý (1999, s. 87) dokládá své prohlášení uvedením testu čtení s porozuměním, který byl proveden u 92 žáků v posledních ročnících škol s vadami sluchu v roce 1997. Děti od narození neslyšící vycházejí z uvedených výsledků jednoznačně nejhůře. Za zajímavé považuji zjištění, že i děti, které ztratily sluch velmi brzy – např. v jednom roce života – mají mnohem menší problémy se čtenářskými dovednostmi, než děti od narození neslyšící. Ačkoli autor dále uvádí různá specifika, která je třeba brát v potaz při hodnocení výsledků testu (např. dospěl k závěru, že test byl příliš snadný – avšak o to více by byly výsledky u neslyšících dětí alarmující), s jistotou dokládá, že existuje souvislost mezi ztrátou sluchu a čtením s porozuměním – za tuto hranici považuje ztrátu do 90dB, horší ztráty jsou již velmi problematické. Celkově zhodnoceno – výše uvedené výsledky nahrávají zastáncům bilingválního vzdělávání (tj. dvojazyčného), kteří tvrdí, že dítě musí získat určitý jazyk nejpozději do dvou let, jinak bude mít celoživotní problémy. (Hrubý, 1999, s. 63-64). Tento model vzdělávání v podstatě udává znakový jazyk jako

⁶ Věk se u mnoha autorů liší. Například Vágnerová (2008, s. 213) uvádí časový horizont pro prelingvální vady na 3-4 roky. Krahulcová (1996) uvádí 6 let.

první mateřský jazyk neslyšícího dítěte, po jehož osvojení se přidá jazyk druhý – „mluvený“. Důraz je u druhého jazyka kladen na písemnou a čtenou formu. Důležité je zde i zdůraznění, že musí jít o znakový jazyk, nikoli o znakovanou podobu toho kterého jazyka (v našem případě tedy znakovanou češtinu). Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy bude vysvětlen v dalších částech textu.

Z psychologického hlediska jsou na tom děti od narození neslyšící lépe než děti, které ztratily sluch v pozdějším věku. Zvuková stránka světa jim nechybí, neznají ji, a i z tohoto důvodu mohou přijímat svou sluchovou vadu s větší přirozeností a menším počtem negativních vjemů a pocitů. Z řečeného je patrné, že se vlastně jedná o mírný paradox – čím později dítě o sluch přijde, tím je větší šance na zachování dobré úrovně orální komunikace, což dítěti významně usnadní život v majoritní - slyšící - společnosti. Na druhou stranu pozdější ztráta sluchu může velmi negativně (i na dlouhou dobu, ne-li na celý život) poznamenat psychiku dotyčného. V takových případech je nezřídka potřeba odborná pomoc psychologa či psychiatra. Naprosto zásadní vliv má v těchto případech přístup rodiny – nezáleží přitom na skutečnosti, zda jde o postižené dítě nebo dospělého.

2. Specifika a základy komunikace se sluchově postiženou osobou

Můžeme konstatovat, že existuje několik různě popsanych způsobů doporučené komunikace se sluchově postiženou osobou, přičemž všechny v podstatě opakují tytéž zásady, které by se daly shrnout do několika bodů:

1. Nemá smysl křičet a dobrá není ani přehnaná artikulace.
2. Je třeba umožnit sluchově postižené osobě odezírat⁷, to znamená – neotáčet se při rozhovoru zády, neodbíhat, nestát zády k oknu za denního světla, nemít ruce (ani cokoli jiného) před ústy, usadit se nejlépe naproti sobě, nikoli vedle sebe apod. Zároveň je třeba mít na paměti, že odezírání není všemocné, dá se jím zachytit asi jen 30% informací (Hrubý, 1999, s.74), je velmi únavné a je s ním spojena relativně velká problematika, která již vydala na několik knih.⁸ Obecně lze říci, že jen na odezírání se nedá spolehnout, je potřeba ho doplnit dalšími podpůrnými prostředky – např. psaným textem. Je uváděno, že SP osobám může právě v kombinaci s dalším sdělovacím prostředkem významně pomoci. Pozor – nelze odezírat a zároveň očekávat, že si příjemce informací bude psát poznámky. Na místě je také podotknout, že odezírání může zcela znemožnit např. plnovous i knír (Hrubý, 1999, s. 76-77). Zřetel je nutné brát i na případné přidružené zrakové vady.
3. Vhodné je upoutání pozornosti dotekem na rameno a paži, případně rozsvícením či zhasnutím světla v místnosti (zejména chceme-li získat pozornost větší skupiny osob). Nevhodné je na dotyčného volat zezadu nebo z boku a dotýkat se jiných částí těla, než je uvedeno.⁹
4. Pokud využíváme převážně orální složku komunikace a určitému slovu nebo slovnímu spojení sluchově postižený opakovaně nerozumí, je dobré sdělení slovy „opsat“, použít synonymum.

⁷ Krahulcová (2002, s. 193) definuje odezírání jako „...přijímání informací zrakem a chápání jejich obsahu na základě pohybů mluvidel, mimiky obličeje, gestikulace rukou a celkových postojů těla, situačních faktorů a kontextu obsahu mluveného.“

⁸ Jde např. o publikaci Věry Strnadové – Hádej, co říkám aneb odezírání je nejisté umění z roku 2001. Tato kniha je velmi zajímavá i proto, že autorka sama je neslyšící.

⁹ V případě znakové osoby je sahání na ruce, které právě provádí znaky, bráno jako hrubý prohřešek.

5. Hovořit nejlépe v klidném prostředí, eliminovat rušivé zvuky (vypnout televizi, rádio apod.), nemá smysl se snažit „překřikovat“ okolí.
6. Dostatek času a trpělivosti. Postižený si je svých komunikačních problémů vědom a jedna z posledních věcí, kterou potřebuje, je projev nevrlosti a netrpělivosti, když nejde vše tak, jak by se nám líbilo. Je třeba mít na paměti, že slyšící člověk komunikuje se sobě rovnou osobou.

2.1 Zásady komunikace v přítomnosti tlumočníka

Výše uvedené zásady lze nejčastěji využít, je-li komunikačním partnerem slyšící osoby člověk nedoslýchavý, nebo ohluchlý, po rozvinutí řeči. Pro neslyšící, preferující znakový jazyk, je aktuální novější Desatero pro komunikaci s neslyšícím člověkem za přítomnosti tlumočníka.¹⁰ Autorkou je Mgr. Naďa Dingová, předsedkyně České komory tlumočnicků znakového jazyka, o. s. (dále jen Komora):

1. „Neslyšící člověk má při komunikaci se slyšícími úředníky či zdravotníky právo na tlumočníka, pokud o to požádá.
2. Neslyšící člověk má právo vybrat si tlumočníka, kterému dobře rozumí a kterému důvěřuje.
3. Tlumočení může probíhat formou znakového jazyka, znakované, mluvené či psané češtiny dle komunikační preference neslyšícího člověka.
4. Rozhovor vedeme přímo s neslyšícím člověkem a udržujeme zrakový kontakt s ním, nikoliv s tlumočníkem. Neslyšící člověk musí mít možnost sledovat tlumočení informací. Stojíme či sedíme tak, abychom za zády neměli zdroj světla.
5. Nemluvíme s tlumočníkem s tím, že ten to později neslyšícímu pacientovi vysvětlí. Hovor je veden s neslyšícím člověkem, a ten má

¹⁰ DINGOVÁ, Naďa. *Ruce* [online]. 2007 [cit. 2011-02-19]. Desatero pro komunikaci s neslyšícím člověkem za přítomnosti tlumočníka. Dostupný online z: <http://ruce.cz/clanky/251-desatero-pro-komunikaci-s-neslysicim-clovekem-za-pritomnosti-tlumocnika> . Datum poslední aktualizace: 16. 10. 2007.

právo na informace v plné kvalitě a v reálném čase, aby se mohl průběžně ptát na to, co ho zajímá.

6. Tlumočnick musí být vždy vedle slyšící osoby, jejíž řeč tlumočí. Neslyšící člověk potřebuje vidět jak na tlumočnicka, tak i na hovořící osobu.
7. Během hovoru neodbíháme. Vzdálíme-li se od tlumočnicka, neslyšící člověk se obrací za námi a uniká mu tak část tlumočených informací.
8. Mluvíme svým obvyklým tempem. Tlumočnick nás sám upozorní, bude-li třeba řeč zpomalit. Máme však na paměti, že při tlumočení vždy dochází k časovému skluzu. Tlumočnick musí mít čas přijmout informaci, zpracovat ji a zprostředkovat.
9. Na konci hovoru se neslyšícího člověka zeptáme, zda ještě něco potřebuje upřesnit.
10. I když se s neslyšícím člověkem dorozumíváme prostřednictvím tlumočnicka, dejme mu s sebou také písemné sdělení o jeho zdravotním stavu a o důležitých doporučeních.“

Jak je z citovaného textu patrné, byl sestaven pro potřeby komunikace při vyřizování běžných denní záležitostí a využívá se také jako „osvětový“ materiál zejména pro pracovníky ve zdravotnictví, sociálních službách atd. V rámci malé rekapitulace řečeného bych ráda uvedla, že aktuální je opakované zdůrazňování role tlumočnicka v rozhovoru. Tyto skutečnosti nejsou stále brány automaticky a dochází tak k mnoha nepříjemným situacím pro všechny zúčastněné. Častá je nejistota slyšící osoby, která neví, jak má k tlumočení přistoupit. Udrží zrakový kontakt s tlumočnickem, nikoli s osobou, které řečené sděluje, hovoří o příjemci informací ve třetí osobě (např. „on bude,“ nikoli „vy budete“), pokládá otázky tlumočnickovi a očekává od něj jejich zodpovězení apod. Tlumočí-li tlumočnick správně, všechno řečené sdělí ve vybraném informačním kódu neslyšící osobě v „doslovné“ podobě – netřeba zdůrazňovat, jak trapné či problematické následky to může mít. Neslyšící osoby se tímto jednáním cítí právem dotčeny. Bohužel, občas ještě přetrvává pocit, že tlumočnick má právo za svého klienta hovořit, či dokonce, že neslyšící potřebuje jakéhosi svého zástupce a pomocníka. Že tento „pomocník“ je určen jen a pouze k provedení změny informačního kódu, se do podvědomí většinové společnosti dostává jen pomalu. Díky stoupajícím aktivitám (zejména v posledních zhruba deseti letech)

různých organizací jako je Komora (a mnohé další), se situace postupně zlepšuje, horší je, pokud se SP osoba dostaví na jednání bez tlumočníka – pak se často stává, že slyšící člověk „zazmatkuje“ a neví, co dělat. Pro osobu neznalou problematiky je tlumočník něco jako záchytný bod. Taková situace je značně specifická již proto, že záleží, JAK sluchově postiženou osobu máme před sebou. Nejmarkantnější rozdíl bude mezi člověkem neslyšícím, jehož mateřský jazyk je český znakový jazyk, a člověkem nedoslýchavým či neslyšícím, jehož prvním jazykem je český jazyk a sluch ztratil v postlignválním období. V prvním případě je totiž český jazyk (tím i jeho psaná podoba) pro dotyčného cizím jazykem a může se stát, že ji neovládá na dostatečné úrovni, z čehož plyne, že psaný text a odezírání budou méně efektivní (odezírat lze ten jazyk, který znám). Pochopitelně – v ideálním případě by měl mít takový člověk tlumočníka „při ruce“ vždy, když jde o něco důležitého. Vzhledem k nedostatku kvalitních tlumočnicků je tato problematika stále diskutovaná a aktuální. Oproti tomu v druhém případě bude kombinace odezírání, psaného textu a eventuálně mluvené řeči pravděpodobně nejúspěšnější, a ze strany sluchově postiženého vítaným řešením.

3. Komunikační systémy

Ke komunikaci sluchově postižených se řadí čtyři systémy, které využívají určitých specifík v komunikaci. Krahulcová (2002, s. 7) je uvádí takto:

1. Systém orální komunikace
2. Systém simultánní komunikace
3. Systém totální komunikace
4. Systém bilingvální komunikace

Hned na úvod je nutné zdůraznit důležitou poznámku: „*Stěžejním problémem je ale mimořádně vysoká individuální odlišnost jedinců se sluchovými vadami.*“ (Krahulcová, 2002, s. 15). Tedy určitý styl komunikace nemusí být vhodný pro dva podobně (nebo stejně) sluchově postižené. Heterogenní složení skupiny lidí s vadami sluchu je velmi výrazné, a snaha o přesné rozdělení by byla jen na škodu. Nejde přitom jen o stav sluchové ztráty, celkový obraz významně dokresluje osobní schopnosti a dovednosti dotyčného.

Ve stručnosti by se dalo říci, že **orální systém** je nejstarší a v historii nejvíce používaný.¹¹ Objevuje se od samého počátku snahy o vzdělávání neslyšících – tedy od 16. století.¹² V průběhu doby (přibližně kolem 18. století) se dostává do křížku s jazykem znakovým, aby v roce 1880 na tzv. Milánském kongresu orální mluva zvítězila a vytlačila znakový jazyk na okraj zájmu. V průběhu vývoje se orální metoda pohybovala od naprostého zákazu doprovodného používání znaků, až po jejich určitou akceptaci. Místy se odsuzovalo i používání čtení a psaní, jakožto usnadňujících prostředků. „Oralisté“ vždy kladli primární důraz na rozvinutí mluvené řeči, a to i na úkor dalšího vzdělávání, a bez ohledu na enormní zátěž dítěte. Pokus o orální vzdělávání má opodstatnění jen u určité části sluchově postižených dětí. Klasifikován jako nevhodný je pro děti od narození neslyšící nebo pro ty, které ztratily sluch v raném dětství. Nicméně – žádné dítě není stejné a mohou se nalézt výjimky. Je však třeba

¹¹ U nás se tento systém preferoval až do roku 1989. Krátké „světlé chvílky“ zažil znakový jazyk před Milánským kongresem v Pražském ústavu pro hluchoněmé. (Hrubý, 1999, s. 318-323)

¹² Hádková, K. *Vývoj speciálních metod výchovy a vyučování SP.* (přednáška) Praha, Pedagogická fakulta UK, dne 4. 3. 2010.

připustit, že tam kde pokus o rozvoj mluvené řeči selže, či se jeví jako nevhodný, je na čase uvolnit místo dalším metodám.

Systém **simultánní komunikace** je založen na používání mluveného jazyka daného státu, ovšem paralelně s ním využívá i další doplňující komunikační formy. Tento model se snaží vyrovnat orální a vizuálně-motorickým jazykovým modelům (Krahulcová, 2002, s. 31). Právě simultánní komunikace potvrdila potřeby znakového jazyka ve výuce neslyšících.

Totální komunikaci lze definovat jako komplexní systém, který v sobě spojuje všechny použitelné komunikační formy k dosažení účinného dorozumívání sluchově postižených. Dbá se na využití zbytků sluchu a na využívání mluvené řeči. Předpokládá výběr přísně individuálních metod a spíše než klasickou metodou komunikace je její filozofií. Rovněž není vyučovací metodou jako takovou. (Krahulcová, 2002, s. 34) Synonymem pro název je pojem globální komunikace. Vzhledem k faktu, že všechny dostupné komunikační prostředky je třeba u této metody využívat současně, vylučuje se díky gramatické odlišnosti možnost použití znakového jazyka. Ten je nahrazen umělými systémy – např. znakovanou češtinou (Hrubý, 1999, s. 63). Přesný rozdíl v gramatické struktuře znakových systémů bude vysvětlen v následující části textu.

Bilingvální vzdělávání se od všech třech výše uvedených systémů liší jednou podstatnou skutečností – má za úkol dosáhnout rozvoje jazyka bez ohledu na mluvenou řeč. Jak již bylo uvedeno v kapitole 1.3, jde o využití dvou jazyků – mateřského a (zpravidla) národního jazyka ve společné filozofii, že oba jazyky jsou si naprosto rovny. V praxi to vypadá tak, že dítě se učí český jazyk jako cizí jazyk, k čemuž využívá svého prvního jazyka - znakového. Ten se preferuje u dětí v raném věku, po nástupu do školy se přidává druhý jazyk s důrazem na jeho písemnou podobu.¹³ Prioritou je snaha dát neslyšícímu dítěti plnohodnotný jazyk co nejdříve, což je zásadní pro pozdější rozvoj správného čtení, psaní a vůbec pro správný rozvoj řečových center.

Každá z výše uvedených metod má svá opodstatnění a žádné není jen správné nebo špatné. V souvislosti s historickou zkušeností je třeba mít na paměti možnosti volby toho kterého komunikačního systému, a nepřipustit převládání či prosazování

¹³ Hrubý (1999, s. 63) uvádí, že bilingvální vzdělávání bylo objeveno v Praze ředitelem Pražského ústavu pro hluchoněmé Václavem Frostem ve 40. letech 19. století.

jednoho jako toho nejlepšího. Následující podkapitoly se snaží vysvětlit rozdíly mezi nejčastěji využívanými formami orálních a znakových informačních kódů.

3.1 Mluvený jazyk

Uvádí se, že až 90% neslyšících dětí se rodí slyšícím rodičům (Vymlátílová in Škodová, Jedlička, 2007, s. 468), z čehož plyne, že bude převládat snaha o orální formu komunikace. Znalost znakového jazyka je ve většinové společnosti velmi malá (i proto různé kurzy, kde se vyučuje znakový jazyk, nabízejí rodičům neslyšících dětí výrazné slevy). Opět je třeba zdůraznit, že velmi záleží na velikosti ztráty sluchu, celkových dovednostech dítěte a rodinném zázemí. Pro řádný a co možná nejlepší vývoj dítěte je bezpodmínečně nutné, aby byla sluchová vada zjištěna včas – pak máme možnost začít využívat všechny dostupné rehabilitační prostředky a volit odpovídající formu komunikace. (Velké opodstatnění by zde měl celoplošně prováděný screening sluchu novorozenců již v porodnici pomocí vyšetření otoakustických emisí a tzv. BERA.¹⁴ U nás tento screening není celoplošně zaveden, provádí ho rutinně např. Ústav pro péči o matku a dítě v Podolí. Kabelka¹⁵ uvádí, že celoplošné - povinné - vyšetřování by mělo dlouhodobou ekonomickou návratnost a významný celospolečenský dopad.)

Dítě se učí mluvit tak, že neustále poslouchá hlas matky a hlasy ze svého okolí. Přidává vlastní bezděčné žvatlání, které ovšem u dětí s postižením sluchu kolem třetího měsíce života ustává z prostého důvodu – dítě samo sebe neslyší a tím není motivováno ve žvatlání pokračovat. Jazyk se tedy u zdravého dítěte vyvíjí zcela automaticky – v podstatě nápodobou. Nemá-li se dítě z čeho učit, stává se „němé“. (Odtud dříve používaný termín – hluchoněmota, který je nepřesný, protože tato „němota“ není způsobena organickou překážkou na fonačním ústrojí). Má-li se dítě naučit používat mluvený jazyk, je nezbytná časná korekce sluchadly a intenzivní logopedická péče. U velmi těžkých vad je to proces značně náročný a pro dítě také enormně těžký. Výsledná podoba mluvy nebývá totožná s mluvou slyšícího dítěte v tom smyslu, že

¹⁴ Otoakustické emise je neinvazivní a krátké vyšetření sluchu, které je možné provést již třetí den po porodu. Registruje ztráty do 40 dB, pokud je ztráta těžší, výsledek vyšetření indikuje nejprve k opakování testu, pak k provedení BERA vyšetření, které je náročnější.

¹⁵ KABELKA, Zdeněk. *Fakultní nemocnice v Motole* [online]. 2008 [cit. 2011-03-23]. Screening sluchu. [cit. 2011-23-2]. Dostupný online z: <http://www.fnmotol.cz/screening-sluchu.html?pracoviste=6>
Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

výslovnost a odstín řeči jsou poznamenány více či méně patrnými odchylkami. (Slyšícím lidem se někdy zdá, že forma orálního vyjadřování SP osob je podobná mluvě cizinců. Vnímají něco jako „přízvuk“ či zastřenost.) Hrubý (1999, s. 56) uvádí, že nedoslýchavé děti se sluchadly začnou mluvit jen o něco málo později než děti slyšící. Nicméně u dětí s těžkými vadami je toto zpoždění v pásmu dvou a více let. Učíme-li mluvit i dítě zcela neslyšící, začne vyslovovat první slova ve věku čtyř až pěti let – a to i při nejlepší logopedické péči. Následné problémy ve školní docházce (pokud dítě neovládá znakový jazyk, v kterém by bylo i vyučované) jsou víc než pravděpodobné.

Domnívám se, že pro rámec mé práce je stěžejní základní rozlišení specifik mluvy a výběru komunikace u SP dětí (a nejen jich) s opakovaným zdůrazněním individuality jedince a zároveň podotknutím, že se nedá na teoretické úrovni jasně a stručně říci, kdy se snažit o rozvoj mluveného jazyka a kdy raději rovnou přistoupit k jazyku znakovému. Důležité je, aby oba tyto jazyky byly brány jako sobě rovné a tato skutečnost se dostala do podvědomí široké veřejnosti.

3.2 (Český) znakový jazyk

První výzkumy znakového jazyka proběhly v 60. letech minulého století v USA (u nás až v roce 1993) a znamenaly pro uživatele v jistém smyslu přelomové období. Právě od této doby se traduje lingvistika znakových jazyků (Macurová, 2008, s. 14). Bylo dokázáno, že znakový jazyk má všechny atributy přirozeného jazyka - tj. systémovost, znakovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historičnost (Okrouhlíková, Slánská Bímová, 2008, s. 22). Zjednodušeně a ve stručnosti se dá říci, že systémovost je soubor jednotek a vztahů mezi nimi, znakovost pramení z jednotek, kterými je jazyk tvořen – ty mají povahu znaků. Dvojí členění znamená, že jsme schopni v souvislém proudu jazyka poznat jednotky nesoucí význam (slova, znaky) a ty následně „rozebrat“ na ještě menší složky, které už sice význam samy o sobě nenesou, ale mohou ho rozlišit. Právě toto je typické jen pro přirozený jazyk. Produktivnost znamená, že ... *„v jazyce existuje určitý omezený soubor prostředků a omezených pravidel jak tyto prostředky kombinovat – jazyk je schopen z těchto prostředků za pomoci pravidel vytvářet nekonečné množství spojení.“* (Okrouhlíková, Slánská Bímová, 2008, s. 28). Svěbytnost umožňuje jazyku oddělit se od přítomnosti a reality. Jazykem jsme schopni vyjádřit minulost, budoucnost, abstrakci apod. Konečně

historičnost znamená, že se jazyk vyvíjí, mění. Při podrobnějším zkoumání narazíme na další znaky přirozených jazyků. Macurová (2008, s. 22) uvádí, že Hockett jich stanovil šestnáct, nejdůležitější úlohu hrají rysy uvedené výše.

Bylo též dokázáno, že osvojování znakového jazyka jako mateřského jazyka probíhá na stejném principu jako osvojování mluveného jazyka, aktivují se tatáž řečová centra v mozku. V současné době je postavení znakového jazyka v České republice v bodě, kdy si pomalu získává svou nezbytnou podporu a pevné ukotvení v legislativě.¹⁶ Přispívá k tomu i studijní obor Čeština v komunikaci neslyšících, který od roku 1998 realizuje Filozofická fakulta UK. Znakový jazyk je postaven na své vlastní gramatice, která se zcela liší od gramatiky českého jazyka, tudíž je jasné, že jde o dva cizí jazyky, a naučit se znakový jazyk je stejně těžké, jako naučit se kterýkoli jiný cizí jazyk. Přesto je místy stále o znakovém jazyce mluveno jako o „primitivním“ či jednoduchém, což odráží širší neznalost problematiky ve společnosti. Pro neslyšící (a zejména pak pro Neslyšící) je to velmi urážlivé. S častým nepochopením se též setkává výrazné použití mimiky jakožto doprovodného prostředku při znakování. Mimika je nedílnou součástí znakového jazyka a mnohdy vyjadřuje to, co mluvený jazyk tónem a intonací hlasu nebo melodií řeči. Např. povytažení obočí může značit otázku, ale také údiv. Zamračení naopak nesouhlas, ale také smutek. Učíme-li se znakový jazyk, bez správného použití mimiky se nikdy neobejdeme.

Popsat celou problematiku výzkumu znakového jazyka a jeho lingvistiky, jednak není v rámci této práce možné, a není to jejím úkolem. Jde mi zejména o zdůraznění znakového jazyka jako skutečného jazyka. Výše uvedené poznatky jsou velmi zestručněné a téma znakového jazyka neúplně pokrývající. Před přechodem k další podkapitole textu považuji za nutné zdůraznit, že znakový jazyk **není** mezinárodní – každý stát má svou podobu znakového jazyka (z pohledu mluvených jazyků se možná trochu překvapivě liší i britský a americký znakový jazyk), nicméně existuje tzv. Mezinárodní znakový systém, který se využívá např. při kulturních či sportovních akcích, kde se sejdou sluchově postižení zástupci více zemí.

¹⁶ Zákon o znakové řeči – vůbec první svého druhu u nás – byl prosazen až v roce 1998. Jeho novela pochází z roku 2008 a nese název – Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

3.3 Znakovaná čeština

Rozdíl mezi znakovým jazykem a znakovanou češtinou je poměrně jednoduchý – znakovaná čeština je umělý systém (nemá tedy s přirozeným jazykem nic společného), který využívá gramatiky českého jazyka a doprovází ji pomocí znaků. Věta, přeložená z českého jazyka do znakované češtiny, bude mít totožný počet znaků, jako je ve větě slov. Oproti tomu česká věta o čtyřech slovech může mít ve znakovém jazyce podobu dvou znaků – což v žádném případě neznámá, že by byl znakový jazyk chudší! Znakované systémy byly vytvořeny vesměs slyšícími lidmi, z toho důvodu využívají gramatiku mluvených jazyků. Pro neslyšící jsou většinou nepřirozené a nemají je příliš v oblibě – proč by také měli, když mají vlastní jazyk. Potměšil a kol. (2010, s. 117-125) dokládá prostřednictvím výzkumného šetření provedeného u 125 žáků a studentů se sluchovým postižením ve věku 12-23 let, že preference znakované češtiny je až na třetím místě za znakovým jazykem a českým jazykem. Z výzkumu rovněž vyplývá, že u respondentů převažuje v domácím prostředí orální forma komunikace, a to u 67%, zatímco ve školním prostředí je preferován znakový jazyk – 54%. Výsledky nejsou v kontextu uvedených informací nijak překvapivé, spíše by se dalo říci – očekávané. Nicméně je třeba podotknout, že neslyšícím znakové systémy velmi usnadňují odezírání – když už není použit znakový jazyk (Hrubý, 1999, s. 72). Dá se říci, že znakovaná čeština je využívána spíše lidmi ohluchlými v pozdějším věku, kterým je český jazyk bližší. Je snazší se naučit znaky se stejnou gramatikou, kterou známe z námi používaného jazyka, než se naučit znaky s gramatikou zcela novou.

Je zde patrná jistá terminologická nejednotnost a nepřesnost, která také vede např. k tomu, že mnoho kurzů znakované češtiny bylo vydáváno za kurzy znakového jazyka. Stejně tak je patrný rozdíl mezi tlumočníky – je-li někde uvedeno, že akce bude tlumočena do znakového jazyka a následně tlumočnick znakuje ve znakované češtině, setká se to u n/Neslyšících s roztrpčením. Také není příliš vhodné vzdělávat neslyšící (znakující) děti ve znakované češtině s tím, že se pak lépe naučí český jazyk. Problémy s funkční gramotností a psaním u nich přetrvávají. Vhodnější je bilingvální systém vzdělávání (Okrouhlíková, Slánská Bímová, 2008, s. 52). V posledních letech se tyto dva jazykové systémy (zejména díky velké snaze Neslyšících) důsledněji oddělují.

Na závěr považuji za nutné podotknout, že zastřešujícím pojmem pro poslední dva zmíněné systémy bylo proto v rámci uvedeného zákona zvoleno označení „**znaková řeč**“. Dnes by se tento termín již neměl používat, stále se s ním můžeme setkat

v literatuře (a nejen tam), kde se poměrně hojně objevuje. V této souvislosti se často setkávám s tím, že autor na jednom řádku použije označení „znakový jazyk“, aby o dva řádky dále bez vysvětlení napsal „znaková řeč“ v tom samém kontextu. Bez uvedení patřičného vysvětlení je to dost matoucí a nepřesné. Okrouhlíková a Slánská Bímová (2008, s. 52) uvádějí, že pojem „řeč“ je z lingvistického hlediska nesmyslný. Existuje jasné rozlišení mezi jazykem a řečí – „...*jazyk je systém jednotek, který sdílí všichni členové určitého společenství. Řeč je pak realizací tohoto systému v konkrétních a individuálních situacích.*“ Nejen jako vhodnější, ale také jako přesnější, se nabízí označení „znakový jazyk“ a „znakovaná čeština“.

Oba systémy mají své opodstatnění a znakovaná čeština může být velmi prospěšná. Ovšem je třeba uvádět správné a přesné pojmenování, nevyužívat obou termínů jako synonym – jde o dvě rozdílné věci, které mají společné jen to, že se „při nich znakuje“.

4. Specifika postavení sluchově postižených osob ve společnosti

Z historického kontextu je patrné, že postavení osob s postižením (obecně) nebylo nikdy jednoduché. Zaměříme-li se na sluchové postižení, naskytne se nám nepříliš veselý pohled. Jak již bylo uvedeno v kapitole 3, snaha o vzdělávání neslyšících, a tím i jejich možnou integraci do společnosti, začala až v 16. století. I přesto byli SP lidé mezi prvními skupinami jedinců s postižením, u kterých jsme se o vzdělávání začali pokoušet. Bylo to proto, že se díky „hluchoněmotě“ předpokládala neschopnost rozmlouvat s Bohem. Lze říci, že od novověku po současnost nebylo postavení sluchově postižených osob dobré. Budeme-li hodnotit výše uvedené časové rozpětí, je v současné době pozice postižených osob ve společnosti na zatím nejvyšší dosažené úrovni. Ani to však není dostatečné. Jako příklad je možno uvést skutečnost, že až do roku 1991 byli všichni žáci s vadami sluchu vzdělávání monolingválně a monokulturně (Komorná, 2008, s. 14), „...což znamená, že jejich mateřským jazykem měl být český jazyk a měli se identifikovat s kulturou slyšících Čechů.“ Jednalo se o přístup, z kterého mohly těžit nedoslýchavé a postlingválně ohluchlé děti, nikoli však děti od narození neslyšící. Zároveň tato filozofie napomáhala k likvidaci vlastní kultury Neslyšících - lépe řečeno ji zatlačovala do pozadí spolu s ostentativní ignorací (a zákazem) znakového jazyka. V posledních zhruba 20 letech dochází k opětovnému boji sluchově postižených za svá práva – některá se již podařilo, byť často spíše v rovině teoretické než praktické, naplnit. Mnoho zažitých zvyklostí a skutečností se daří měnit jen velmi pomalu. Problém lze spatřovat i ve skutečnosti, že SP osoby tvoří minoritu nucenou fungovat v majoritě. Tím se dostáváme k objasnění často uváděného N/n ve slově neslyšící.

4.1 Neslyšící jako komunita

Neslyšící, kteří se považují za menšinu, vyznávají jako svůj mateřský a primární jazyk český znakový jazyk a podotýkají, že mají vlastní kulturu.¹⁷ Jedním z hlavních znaků příslušníka komunity je: svou vlastní sluchovou vadu nebere jako problém či postižení v pravém slova smyslu, ale jako skutečnost, která jej řadí do jazykové a kulturní menšiny. Na tuto příslušnost je hrdý. Jako člen komunity se často cítí člověk

¹⁷ Kultura Neslyšících obsahuje vlastní uměleckou tvorbu, tradice, je pro ni typický specifický humor.

neslyšící ve druhé či třetí generaci, který je rodiči vychováván ve zmíněných kulturních hodnotách. (Ale může jít i o osobu ze slyšícího prostředí, či osobu s lehčím stupněm postižení sluchu.) Velmi důležité je zdůraznění hrdosti na znakový jazyk a jeho preferovanost v komunikaci. Velké počáteční písmeno se používá jako důsledek považování se za minoritu.

Budeme-li vycházet ze starších údajů o počtu uživatelů znakového jazyka, které uvádí Hrubý (1999, s. 53) ještě pod termínem „řeč“, zjistíme, že toto číslo je poměrně malé - 7 300. Je stále trvající skutečností, že většina z celkového počtu SP osob dává přednost českému jazyku. (V souvislosti se zmíněným výzkumem v kapitole 3.3 je třeba dodat, že jde o zobecnění celé skupiny sluchově postižených, přičemž uvedený výzkum se zaměřuje na žáky a studenty s takovým stupněm postižení, které vyžaduje návštěvu speciálně pedagogického centra. Svou roli zde hraje i fakt, že mladší generace postižených začíná více preferovat přenos informací v podobě vizuálně-motorických - tedy znakových - kódů už proto, že má možnost vlastní volby. Tato „mladá generace“ nicméně tvoří v celkové skupině SP osob stále ještě malé procento). Může to mít více důvodů - jednak jedinců s velmi těžkou sluchovou ztrátou, u kterých bylo přistoupeno rovnou ke vzdělávání ve znakovém jazyce, není mnoho – a v kontextu dřívějších trendů ve vzdělávání ani být nemůže. Také již bylo řečeno, že více než 90% neslyšících dětí se rodí do slyšících rodin, a tím je dán předpoklad snahy vychovávat dítě orální metodou. Znalost znakového jazyka většinovou společností je pak téměř nulová (ačkoli je snaha tuto skutečnost zvrátit), což staví Neslyšící do nevýhodného postavení - český jazyk je pro ně cizím jazykem a jeho nedostatečné ovládnutí je ve společnosti ještě více handicapuje. Apelování na zavedení bilingvního vzdělávání s předpokladem každodenního využití znakového jazyka pedagogem při výuce je více než opodstatněné. Nedostatečná (trvající) kompetence učitelů ve znakovém jazyce je překážkou k využití všech možností, které při vzdělávání máme. Potřebná je též nová generace N/neslyšících učitelů - ovšem s dobrou, ne-li výbornou, znalostí českého jazyka. Nerovnováhu trochu vyrovnává zaměstnávání N/neslyšících asistentů pedagoga, kteří ale nemají takové kompetence, aby mohli do výuky výrazně zasáhnout. Je pak na učitelově uvážení, do jaké míry přistoupí na možnost dialogu. Od naplnění uvedených potřeb je naše školství ještě poměrně daleko. Jde, lidově řečeno, o „začarovaný kruh“. Neslyšící – znakující – dítě nastoupí do základní školy, kde ho učí pedagog s (v lepším případě) dobrou znakovou zásobou, leč využívající (většinou) znakovanou češtinu.

Dítěti je přidán český jazyk, který je mu předáván v ne optimálním informačním kódu. Nastávají problémy s funkční gramotností, s pochopením jazyka a jeho praktickým využitím. Čím je žák starší, tím se tyto problémy prohlubují, a tím těžším, ne-li nemožným, se stává dobré osvojení českého jazyka. Chceme-li na pozici pedagoga dosadit N/neslyšícího člověka (za což Neslyšící velmi bojují), musí mít ony znalosti a schopnosti ve využívání českého jazyka již od doby vlastního vzdělávání. V kontextu celé problematiky se jako další podstatná věc jeví možnost zavedení studia znakového jazyka na vysoké škole spolu s odpovídající pedagogickou aprobací.

Specifické postavení v pozici vzdělávání mají tlumočníci znakového jazyka. Komorná (2008, s. 28) uvádí, že nedochází k zaměstnávání tlumočnicků na základních školách pro žáky s vadami sluchu, na středních školách a učilištích je situace různorodá. Některé školy tlumočí všechny vyučované předměty s výjimkou výuky pedagogů s výbornou znalostí znakového jazyka, jiné např. jen výuku externistů. Je to jednak, protože je nedostatek kvalitních tlumočnicků. Dalším hlediskem je, že se od pedagogů očekává znalost znakového jazyka (Komorná, 2008, s. 39-40). Že je tento předpoklad v mnoha případech v rozporu s realitou, bylo již uvedeno. Vysoké školy tvoří svým nastavením specifickou pozici. Většina z nich má stanovená podpůrná opatření pro studenty se speciálními vzdělávacími potřebami, mezi které (pro sluchově postižené) patří poskytování tlumočnických služeb, zapisovatele přednášek či seminářů a další technické podpory, včetně osobní asistence. Konečná podoba a úroveň těchto služeb je rozdílná. V současnosti existují na našich vysokých školách pouze tři obory určené primárně pro studenty s vadou sluchu. Jde o Výchovnou dramaturgii pro Neslyšící na Janáčkově akademii múzických umění v Brně, dále o Speciálně výchovnou péči o smyslově postižené na Univerzitě Hradec Králové, a o již zmíněný obor Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (Komorná, 2008, s. 49). Je možné zařadit ještě čtvrtý obor – Masarykova Univerzita v Brně realizuje na Pedagogické fakultě dvouletý navazující magisterský obor pro absolventy Speciální pedagogiky, který se zaměřuje na surdopedii a znakový jazyk. Výuka probíhá ve znakovém jazyce. Na všechny uvedené obory se mohou hlásit i slyšící uchazeči, jen je nutné počítat s neustálým využitím znakového jazyka.

V poslední době se, spolu se stoupající osvětovou činností, kterou v největší míře provádí právě Neslyšící, objevují dva, dle mého mínění nesprávné, názory. Prvním je snaha o prosazení vlastní identity a práv komunity do té míry, že se její někteří

členové staví odmítavě ke studiu a využívání českého jazyka. Tvrdí, že mají svůj vlastní jazyk, a také že je pro ně český jazyk těžký (což je nepochybně pravda), tím pádem nevidí důvod, proč se ho intenzivně učit. Naopak vyvíjí činnosti s cílem včlenit znakový jazyk do slyšící populace.¹⁸ K tomuto problému je velmi těžké zaujmout jednoznačný postoj. Plně zastávám právo Neslyšících na jejich jazyk a kulturu, nicméně se domnívám, že i přesto žijí v určitém státě, jehož národní jazyk by měli ovládat minimálně na „dobré“ úrovni. Informačních materiálů, převáděných do znakového jazyka, je stále velmi málo. Ovládnutím českého jazyka zejména v písemné formě si Neslyšící navíc velmi usnadní sociální kontakty s majoritní populací. Zároveň jsem si vědoma náročnosti českého jazyka. Zdůrazňuji, že jde o názor některých členů této menšiny, nikoli o univerzální postoj, který by se dal uplatnit na všechny.

Na druhou stranu existují Neslyšící s dobrou až výbornou znalostí českého jazyka, nicméně je jich méně. Je těžké jednoznačně říci, čím jsou tyto rozdíly dány. Domnívám se, že primárním problémem je nesprávná skladba vyučovacích metod na školách.

Druhý názor, nebo spíše rozšiřující se informace, hovoří o tom, že všichni SP lidé umí znakový jazyk nebo znakovanou češtinu. Pramení právě z relativně intenzivní osvětové činnosti Neslyšících, která vysvětluje znakový jazyk jako primární jazyk sluchově postižených. Laická veřejnost logicky nemůže v přicházejících informacích rozlišovat specifické rozdíly mezi celou skupinou sluchově postižených. Setkala jsem se se značnou podrážděností nedoslýchavých či ohluchlých osob, které si stěžují na domněnky slyšící společnosti, že když neumí „znakovat“, je to automatickou překážkou ve vzájemné konverzaci, která tak nemá šanci vůbec proběhnout. Jde o další paradox – znalost znakového jazyka je, jak bylo řečeno, zastoupena v populaci skutečně málo, přesto se dostává do podvědomí - zejména laické – veřejnosti, že tento jazyk vlastně ovládá většina sluchově postižených.

¹⁸ Míra znalosti českého jazyka je mezi Neslyšícími opravdu problematická a velmi variabilní. Např. velmi často uvádí, že téměř nečtou knihy, protože jsou pro ně moc těžké. Také jejich písemný projev nese jasné známky agramatického vnímání, na první pohled nejde o „běžný“ český jazyk.

4.2 Další skupiny sluchově postižených

Zatímco Neslyšící jsou ve skupině SP osob spíše v menšině, další kategorie sluchového postižení jsou zastoupeny v hojnějším počtu. Lidé nedoslýchaví, ohluchlí či neslyšící (spadají sem také uživatelé kochleárních implantátů, což je, jak bylo řečeno, další specifická skupina) se od výše uvedené skupiny liší zejména tím, že za svůj hlavní či primární jazyk považují český jazyk, své sluchové postižení berou jako handicap, jako jistou „odchylku od normy“, která jim ztěžuje život ve většinové - slyšící - společnosti a celkově jim přináší úskalí. Zajímavé přitom je, že do této skupiny spadají i osoby od narození neslyšící, které se přesto necítí být členy minority Neslyšících. Tento fakt je následkem mnoha skutečností, často jde např. o nesouhlas s jednáním komunity a s metodami prosazování jejích cílů.

Pro tuto skupinu osob je velmi těžké zjistit, kam vlastně „patří“. Majoritní společnost je často nepřijímá jako zcela rovnoprávné členy, minorita – tedy Neslyšící – je do svého kruhu také nepřijme (základní specifika k této problematice budou vysvětlena v následující kapitole), nebo o to dotyční nejeví zájem pro zmíněné kulturní i jazykové rozdíly. Většinou se jedná o osoby snažící se v maximální možné míře uplatnit ve slyšící společnosti, což je stojí velké množství úsilí a tato snaha sebou nese mnoho každodenních a stále se opakujících překážek. Právě tato nejistota osobní identity¹⁹, dalo by se říci až neschopnost se cítit jako právoplatný člen společnosti, je velmi problematická a pro jedince mimořádně těžká zejména v období dospívání a rané dospělosti - což jsou věková rozmezí typická pro hledání a upřesňování životních postojů a názorů. Enormně složitou záležitostí je to pak u lidí, kteří ztrácejí sluch až v průběhu života, přičemž se dá říci, že čím větší ztráta sluchu, tím větší problémy. V některých případech řešení představuje postupné smíření se se skutečností, že dotyčný člověk nebude patřit ani do jedné z uvedených skupin. Vágnerová (2008, s. 221) uvádí, že SP lidé se mohou ve vzájemné interakci se slyšící společností cítit nejistí, bezmocní a méněcenní. Je to dáno také celkovým sociálním a tolerančním klimatem společnosti, která není zvyklá bez problémů přijímat odchylky či jinakost. Pro postižené z toho v mnoha směrech plyne sklon k sociální izolaci. Zatímco Neslyšící díky pospolitosti své komunity tuto skutečnost mohou vnímat o něco méně, pro většinu SP postižených je to palčivý problém.

¹⁹ Velmi zajímavě a srozumitelně toto téma popisuje Věra Strnadová ve své publikaci Jak se úspěšně vyrovnat s náhlou ztrátou sluchu z roku 2001.

Vágnerová (2008, s. 229) potvrzuje, že díky nepříjemné sociální zkušenosti se sluchově postižení od slyšících izolují a zaujímají obranný či podezřívavý postoj. Nastávají situace, kdy má sluchově postižený člověk pocit, že o něm okolí mluví za „jeho zády“ a že je předmětem klepů. Nejistota ve vztahu k okolí může vést tak daleko, že nedůvěra a podezřívavost přesahuje rámec únosnosti. Mezilidské a sociální vztahy by se z pozice sluchově postiženého daly charakterizovat jedinou výstižnou větou: „*Je to řetěz nikdy nekončících frustrací.*“ (Strnadová, 2001, s. 51). Sociální izolace bývá v těchto případech znakem obranné reakce. Postižený člověk je tak unaven a zdeptán svými komunikačními problémy, že se mu samota jeví jako nejlepší řešení. Popsané pocity k sobě vážou i zahanbenost. Jakkoli si dotyčný může uvědomovat, že za své postižení nemůže a není důvod se za něj stydět, často se nemůže zbavit dojmu, že: „... *Byl to (komunikační kolaps) pro mne zdroj stálého zahanbení. Kdo by se necítil hloupě, když mu někdo nespočetněkrát něco opakuje, a on stále nerozumí?*“ (Rick in Strnadová, 2011, s. 54). Úlevu a uvolnění vnímá SP osoba ve společnosti stejně postižených – pokud je preferován stejný komunikační kód. Odpověď na otázku, zda (a jestli vůbec) je možné tuto problematiku vyřešit, je nejasná. Helen Keller²⁰ to charakterizovala výstižným postřehem: „*Slepota odděluje člověka od věcí, hluchota od lidí.*“

²⁰ Helen Keller (1880-1968) ohluchla a oslepla po zánětu mozkových blan v necelých dvou letech. Vystudovala vysokou školu a je považována za důkaz, že i přes velmi těžké postižení lze dosáhnout v životě mnoha úspěchů a cílů.

5. Komunita Neslyšících

Neslyšící vzájemně tvoří skupinu, která je pevně semknutá a pro osoby „zvenčí“ není snadné do jejího středu proniknout. Jelikož jde o komunitu malou, bez přehánění lze říci, že se všichni její členové navzájem znají. Stát se členem tohoto uskupení není otázkou určitého časového horizontu, mnohdy k tomu dojde nepozorovaně v rámci určité přirozené plynulosti. Přímé a jasné tvrzení, kdo se může stát členem Neslyšících, neexistuje. Sami její příslušníci to nedokáží přesně určit. V obecné rovině jsou členy komunity i slyšící děti Neslyšících rodičů – jde o tzv. právo narození. Říci, zda je do této kategorie možno počítat i tlumočníky znakového jazyka, je taktéž problematické, a závisí to na konkrétním postoji dotyčného. Naopak je možné potvrdit, u koho lze s přijetím do komunity počítat s problémy. Jde o uživatele kochleárních implantátů, o SP osoby upřednostňující v komunikaci český jazyk a v obecné rovině o každého, kdo nesympatizuje s postoji, které Neslyšící zastávají. Toto tvrzení může vyznívat až příliš kategoricky, je ale logické. Existence této komunity je založena právě na zmíněných společných rysech a principech. Ty jsou tím, co Neslyšící drží takřkajíc „pohromadě“. Očekávat plné přijetí při nedodržení těchto podmínek je téměř nemožné. Zatímco v kontextu řečeného je patrné, proč poslední dvě uvedené skupiny osob mají problém se začleněním do komunity, u uživatelů kochleárních implantátů to tak jasné není. Svou roli zde hraje skutečnost, že Neslyšící, jak již bylo řečeno, nepovažují svou sluchovou vadu za postižení v pravém slova smyslu, je to pro ně něco, co je řadí do určité skupiny. Z jejich pohledu mohou lidé s kochleárním implantátem v určitém smyslu odmítat možnost stát se součástí Neslyšících, odmítat nabízený pocit sounáležitosti a možnost patřit do pevně definované skupiny. Oproti tomu se jim může zdát, že se snaží o začlenění do slyšící společnosti, což se jim úplně nepovede. Mezi Neslyšícími je řada jedinců zastávajících postoj, že implantace je vhodná pro osoby, které ztratily sluch v dospívání či v dospělém věku. Napříč celou skupinou převládá názor, že operaci by neměly podstupovat malé děti, za které toto rozhodnutí činí rodiče. Bere se jím tím možnost vlastní volby. Právě děti v předškolním věku jsou nejčastější implantovanou věkovou skupinou. Existují neslyšící rodiče, kteří mají děti s kochleárním implantátem, a zdůvodňují to tím, že jim chtějí dát možnost poznat svět zvuků. Je jich méně než rodičů „odmítajících“ implantaci.

Mimo uvedenou problematiku je třeba podotknout, že mezi celou skupinou SP osob dochází k vzájemným rozepřím a k určité rivalitě. Nedá se spoléhat na společný

rys – tedy sluchové postižení – a domnívat se, že drží tuto různorodou skupinu v pocitu vzájemné spolupráce a sounáležitosti. Může za to jednak využití dvou (popř. až třech) informačních kódů, jejichž preferování SP osoby rozděluje – nejen v rovině teoretické, ale i v rovině praktické. Dochází k něčemu, co by se dalo nazvat „soutěžením“ o to, která skupina využívá „lepší“ komunikační kód a která je v něčem „schopnější“ než skupina druhá. Z mého pohledu jde o zbytečné a nepotřebné spory. Dále svou roli hraje neoprávněný pocit některých uživatelů českého jazyka ve vlastní „nadřazenost“ – tito lidé mají dojem, že využívání národního jazyka je staví do lepší pozice než uživatele jazyka znakového. V kontextu společenského klimatu jde o tvrzení do určité míry pravdivé, jinak však neopodstatněné.

Vezmeme-li v úvahu popsané skutečnosti, zjistíme, že člověk nedoslýchavý a ohluchlý stojí na rozhraní dvou až tří společenských skupin. Může se snažit o začlenění do komunity Neslyšících nebo zůstat na pomezí většinové společnosti a velké heterogenní skupiny SP osob. Z osobní zkušenosti jsem došla k závěru, že plné přijetí nebudou cítit nikde. Vyrovnat se s tímto vědomím, přijmout ho jako fakt, je jedním z velmi těžkých úkolů.

6. Postižení sluchu a každodenní problémy

Sluchově postižený člověk se ve svém každodenním životě setkává s velkým množstvím překážek a úskalí. Čím těžší sluchové postižení je, tím horší situace nastává. Tato kapitola si klade za cíl objasnit nejčastější problémy vyskytující se v každodenních situacích každého člověka bez ohledu na jeho zdravotní stav s důrazem na problémy plynoucí z těchto situací pro sluchově postiženého – podkladem a doplněním je pak následná výzkumná část. Věci a aktivity pro člověka bez postižení naprosto rutinní a běžné se pro sluchově postiženého stávají zdrojem mnoha nepříjemných, trapných a stresujících pocitů. Jak již bylo v průběhu této práce několikrát zmíněno, stále přetrvává problematický postoj většinové společnosti k lidem s postižením nebo k určitým „vybočením z normy“ obecně. Situace se v mnoha směrech stále zlepšuje, přesto se mnoho problémů a nedorozumění neustále opakuje.

6.1 Vzdělávání

V České republice je v současné době šestnáct²¹ škol pro sluchově postižené žáky a studenty, z toho tři školy jsou v Praze, kde na ně přímo navazují střední odborná učiliště, střední odborné školy a gymnázium. Před rokem 1991 se žáci do škol zařazovali podle stupně postižení sluchu, v současné době se vzdělávání těchto žáků a přístup k nim řídí vyhláškou č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.²² Školní docházku lze prodloužit o jeden rok. Metody výuky v těchto školách jsou různé – např. na pražské základní škole (a navazujícím gymnáziu) v Ječné ulici na Praze 2 preferují orální metodu. Oproti tomu mateřská, základní a střední škola v Radlicích (Výmolova, Praha 5) poskytuje v současné době jeden z nejlépe fungujících modelů vzdělávání – zaměstnává neslyšící pedagogy, tlumočníky znakového jazyka a zástupcem ředitelky pro střední školu je zde neslyšící pedagog.²³ V nabídce studijních

²¹ Toto číslo uvádí Lenka Raisrová ve své práci: RAISROVÁ, Lenka. *Cesty vedoucí k uplatnění osob s postižením sluchu na trhu práce: diplomová práce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta pedagogická, 2009. 119 s. Vedoucí diplomové práce Kateřina Hádková.

²² Hádková, K. *Poradenské a školské instituce pro žáky s postižením sluchu*. (přednáška) Praha, Pedagogická fakulta UK, dne 1. 4. 2010

²³ NOVÁKOVÁ, Radka, VYSUČEK, Petr v pořadu *Televizní klub neslyšících*. Česká televize 2, 8. 3. 2011. Dostupný online z: <http://www.ceskatelivize.cz/ivysilani/1096066178-televizni-klub-neslysicich/>

oborů po skončení základní školy převládají obory zakončené výučním listem – je jich v nabídce 29, maturitních oborů je méně – 13²⁴. Přesto se situace po roce 1991 významně zlepšila – do této doby existovaly pouze dvě střední školy pro sluchově postižené, které byly zakončeny maturitní zkouškou – z toho jedna na Slovensku (Komorná, 2008, s. 29). Další možností vzdělávání je integrace do běžné základní a střední školy. Integraci definuje Vítková (in Potměšil a kol., 2010, s. 155) jako „společnou výchovu a vzdělávání dětí/žáků/studentů s postižením a bez postižení.“ Hájková (2005, s. 21) podotýká, že během integrace „... vyvstávají však i stále nové problémy, takže proces integrace nemůže být nikdy prohlášen za uzavřený a dokončený.“ Ve zvýšené míře je snaha integrovat děti s kochleárním implantátem a děti s lehčím stupněm sluchové vady. Janotová (1996, s. 20) uvádí šest bodů, které jsou předpokladem úspěšné integrace sluchově postižených dětí do běžné školy. (Body jsou uvedeny ve zkrácené podobě.) Patří sem včasné podchycení vady a včasné vyšetření dítěte, včasné přidělení sluchadla, mentální úroveň v mezích normy nikoli nižší, včasná reedukace sluchu a řeči, spolupráce s rodinou a se školou. Z hlediska fungující integrace je nezbytná úzká kooperace třídního učitele s rodiči a dalšími pedagogickými pracovníky, kteří mají dítě na starosti. Z pohledu na celkový průběh procesu integrace sluchově postižených dětí do našich škol lze říci, že tato forma vzdělání je vhodná pro děti nadprůměrně nadané s dobrým rodinným zázemím. Takové dítě má šanci si ze své školní docházky odnést pro něj přínosné zkušenosti a vědomosti, nikoli toto období „pasivně přetrpět“. I přes konstatování Janotové (1996, s. 9), že „...integrace sluchově postižené mládeže do škol běžného typu má u nás dlouhou tradici (35 let),“ naše školy nejsou v současné chvíli stoprocentně vybaveny a přizpůsobeny pro vzdělávání a poskytnutí nezbytné podpory těmto žákům a studentům. Úroveň procesu integrace je kolísavá i z důvodu různých legislativních změn, které určují např. finanční prostředky pro školy mající mezi svými žáky děti s individuálním vzdělávacím plánem, který se k integraci váže. Opět je třeba zdůraznit rozdíly mezi sluchově postiženými studenty. Speciálně pedagogické centrum by před započítím školní docházky mělo umět rodičům sdělit, jaká forma vzdělávání je pro jejich dítě pravděpodobně ta nejvhodnější. Předem však je – snad s výjimkou prelingválně

²⁴ Citované počty škol uvádí ve své práci Lenka Raisrová: RAISROVÁ, Lenka. *Cesty vedoucí k uplatnění osob s postižením sluchu na trhu práce: diplomová práce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta pedagogická, 2009. 119 s. Vedoucí diplomové práce Kateřina Hádková.

neslyšících dětí – těžké odhadnout, jak bude dítě prospívat jako integrované. Pro zajímavost uvádím výsledky Langerem provedeného výzkumného šetření (in Potměšil a kol., 2010, s. 156), ze kterého vyplývá, že z celkového počtu 1 039 testovaných studentů s postižením sluchu, kteří navštěvují jiná vzdělávací zařízení než školy pro sluchově postižené, je nejvíce jedinců se středně těžkou nedoslýchavostí – 30,3% a jedinců s těžkou nedoslýchavostí - 26,4%. Z výsledků tohoto šetření také plyne, že přibývá integrovaných žáků a studentů s těžkou sluchovou ztrátou, avšak že nadále platí postoj speciálně pedagogických center, která spatřují integraci jako přínosnou pro žáky a studenty s lehčími stupni sluchového postižení. Osobně se domnívám, že za současného stavu, a kolísavé úrovně nejen škol ale i přístupu pedagogů, mají speciálně pedagogická centra pravdu. Naším primárním úkolem není snažit se zvýšit počet integrovaných dětí s různými stupni postižení tak, aby bylo vidět, že „zvládneme“ integrovat i skupiny těžce postižených žáků a studentů, ale provádět těžko splnitelný proces integrace v praxi takovým způsobem, aby byl skutečně maximálně funkční a pro žáka či studenta především přínosný. Až se tohoto cíle podaří ve školské praxi dosáhnout, lze přistoupit k plné integraci těžce sluchově postižených. Tímto poznatkem netvrdím – a tvrdit v žádném případě nechci – že by integrace neměla být přístupná všem žákům a studentům bez ohledu na stupeň postižení. Pouze ze svého procesu vzdělávání (i ze svého okolí) vím, že se při nesprávně prováděné integraci může dítě velmi trápit. Je zřejmé, že čím těžší postižení, tím více specifických nároků. Výše uvedené má ještě větší platnost, přistoupíme-li na tvrzení, které uvádí Kobi (in Hájková, 2005, s. 24), a sice že „... *Integraci není možné uskutečnit v plné míře; totální integrace je fúzí...*“ Plyne z toho již řečené - naše snaha by tedy měla vést k dosažení maximálního možného cíle z funkčního hlediska. Potměšil a kol. (2010, s. 159-163) dokládá částí svého výzkumu, provedeného na přelomu let 2007-2008 u 254 pedagogů běžných základních škol v Jihomoravském kraji,²⁵ toto: 40% pedagogů hodnotí svou připravenost na integraci žáka se sluchovým postižením jako „spíše špatnou“. „Velmi dobrou“ připravenost udává jen 3,5% učitelů. Další skupiny pedagogů jsou v procentuálním zastoupení rozděleny mezi dalšími nabízenými hodnotami. V kontextu uvedeného je zřejmé, že pedagogové přistupují k žákům

²⁵ Šlo o plnění Výzkumného záměru s názvem *Speciální potřeby žáků v kontextu rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*. Konkrétním dílčím projektem byla *Intervence u žáků s narušenou komunikační schopností v průběhu vytváření komunikační kompetence v rámci základního vzdělávání*.

s postižením různě a lze soudit, že čím vyšší stupeň vzdělávání dítě absolvuje, tím náročnější proces – nejen kvůli množství a složitosti učiva, ale i kvůli neustálému střídání pedagogů. Žák či student tak za jeden vyučovací den přijde do styku s pěti i více kantory, přičemž každý z nich může přistupovat k jeho specifickým potřebám s různou mírou pochopení a akceptace. Tato nejednota činí proces integrace složitějším a méně efektivním. V některých případech školy nechtějí integrované žáky a studenty do svých řad přijmout. Z osobní zkušenosti mohu potvrdit, že není výjimkou ani přehodnocený postoj vedení školy ke sluchově postiženému studentovi v polovině jeho středoškolské docházky.

Své místo v rámci vzdělávání má i vysokoškolské studium sluchově postižených studentů. Hádková (in Květoňová a kol., 2007, s. 42) uvádí, že sluchově postižení studenti jsou z hlediska získávání vysokoškolského vzdělávání jednou z nejohroženějších skupin. O nabídce vysokoškolského vzdělání, určeného přímo pro těžce sluchově postižené studenty, bylo pojednáváno v kapitole 4.1. Zde je na místě dodat, že sluchově postižený student může vystudovat jakýkoli obor na střední i vysoké škole, pokud studium zvládne absolvovat. I přes pomalu se zlepšující podmínky musí brát student v potaz větší zátěž, která na něj bude kladena. Hádková (in Květoňová a kol., 2007, s. 43) udává, že: „*Sluchově postižený student je tak vystaven neustálému stresu, na který může reagovat rezignací na svůj cíl.*“ Studentům by v takové situaci měla být nápomocí různá poradenská zařízení (jmenovitě zejména speciálně pedagogická centra, střediska podpory pro studenty s handicapem patřící k vysokým školám, ale i rozšiřující se síť neziskových organizací), dobře fungující integrace a případně studium podle individuálního vzdělávacího plánu.

Ještě problematičtější je situace u n/Neslyšících při studiu jiného oboru, než primárně pro ně určeného – již zmíněná zákonná opatření jim zaručují právo na vzdělání ve znakovém jazyce. Pokrýt tlumočením všechny vyučovací hodiny či přednášky a semináře je v současném stavu nedostatku tlumočnicků nereálné, a nedostatek pedagogů s takovou kompetencí ve znakovém jazyce, aby v něm mohli plynule vést výuku, tuto situaci jen zhoršuje. Dochází zde ke znatelnému rozporu mezi faktickým nárokem, doloženým zákonem a jeho uplatněním v praxi.

Na závěr této podkapitoly bych ráda uvedla, že proces integrace, spolu s různými zákonnými opatřeními jako je právo na vzdělání ve znakovém jazyce apod., v České republice v teoretické rovině existuje v dostatečné míře. Problémem je

velký rozpor mezi teoretickou a praktickou rovinou. Pedagogové v mnoha případech nevědí, jak s integrovaným dítětem správně zacházet. Škola splní – „na papíře“ – vše podstatné pro přijetí integrovaného dítěte, ale již není schopna zaujmout adekvátní a hlavně funkční postoj při samotné realizaci školní výuky. Nejde přitom jen o problémy vyskytující se u starších pedagogů, u kterých je zřejmé, že s integrací mnoho let nepřišli vůbec do styku – tyto problémy se objevují i u čerstvých absolventů vysokých škol nebo u mladých pedagogů s několikaletou praxí.

6.2 Pracovní uplatnění

Možnosti pracovního uplatnění pro sluchově postižené občany jsou stále problematické. V posledních letech, kdy přibývá sluchově postižených s vyšším než středoškolským vzděláním nebo výučním listem, je třeba rozšířit i nabídku pracovního trhu. Je logické, že vysokoškolsky vzdělaný člověk nebude dlouhodobě spokojen s pracovní pozicí, na kterou by mu stačil např. výuční list. Přesto – v kontextu historie, kdy drtivá většina sluchově postižených absolvovala po základní škole učiliště – panuje určitá nedůvěra zaměstnavatelů svěřit „významnější“ pracovní pozici člověku se (sluchovým) postižením. Od SP lidí lze často zaslechnout stížnosti na diskriminaci z řad zaměstnavatelů, na možnost sehnat pracovní uplatnění pouze na nekvalifikovaných a „nízkých“ pozicích nebo dokonce na nižší platové ohodnocení oproti stejně postaveným kolegům s odůvodněním, že sluchově postižený pobírá invalidní důchod, který mu nižší plat „vykompenzuje.“ V tomto případě se jednoznačně jedná o diskriminaci. Řada takto si stěžujících lidí se obává vznesení námitek nebo stížností ze strachu, že přijdou o zaměstnání, které často velmi dlouho a těžce hledali. Je faktem, že dovolat se práva, které na teoretické úrovni sice existuje (např. tzv. Antidiskriminační zákon č.198/2009 Sb.),²⁶ ale v praxi není vždy správně dodržováno, je často obtížné.

Od roku 2006 funguje v Praze organizace APPN, o. s. – agentura pro neslyšící.²⁷, která udává, že vznikla na popud neuspokojivého stavu zaměstnanosti

²⁶ *Veřejný ochránce práv* [online]. 2011 [cit. 2011-03-17]. Antidiskriminační zákon. Dostupný online z: <http://www.ochrance.cz/diskriminace/antidiskriminacni-zakon/> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

²⁷ *APPN* [online]. C2011 [cit. 2011-3-17]. APPN o nás. Dostupný online z: <http://www.appn.cz/o-nas> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

neslyšících. Agentura začínala s cílem zlepšit postavení sluchově postižených na trhu práce a dále zvýšit dostupnost a kvalitu sociálních služeb. V současné době provádí také nonstop online tlumočení českého znakového jazyka – tato služba je u n/Neslyšících velmi oblíbená, využívá se zejména při potřebě telefonického hovoru se slyšící osobou popř. při využití záznamníku a překladu textu. Mimo tyto služby doprovází sluchově postižené občany na přijímací pohovory a poskytuje pracovní asistenci v zaměstnání v případě nutnosti využití tlumočnických služeb. V rámci projektu funguje také právní poradna. Ačkoli má organizace ve svém názvu uveden termín „neslyšící“, poskytuje své služby celé skupině sluchově postižených. K výčtu uváděných služeb je dobré poznamenat, že nejen tyto organizace, ale i např. školy pro SP, jsou umístěny ve velkých městech. Pomyslný „žebříček“ vede Praha, kde je úroveň a dostupnost nabízených služeb na nejvyšší úrovni, následují další velká města – Brno apod., což není ideálním stavem²⁸. S podobným problémem se potýkají všechny skupiny postižených, nejen sluchově postižení občané.

Problematika zaměstnávání osob s postižením (obecně) je u nás předmětem mnoha diskuzí – v současné době se řídí Zákonem o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb.,²⁹ (vyhlášení úplného znění zákona lze najít pod číslem 68/2009 Sb.), který v III. části pojednává o problematice „zaměstnávání osob se zdravotním postižením.“ Touto právní úpravou je také udáno, koho lze pro potřeby zaměstnanosti brát jako člověka s postižením a/nebo zdravotním znevýhodněním, upřesňuje termíny jako „chráněná pracovní dílna“ a „chráněné pracovní místo“, dále také možnosti rekvalifikace a rekvalifikačních kurzů pro osoby se zdravotním postižením atd. Dá se říci, že přístup zaměstnavatelů k přijetí postiženého pracovníka se v posledních letech mírně zlepšuje, nedůvěra a obezřetnost však přetrvávají. Je možné, že svou roli hraje i obava z odlišného jazyka (v případě n/Neslyšících uchazečů), což do jisté míry nahrává uvedené skutečnosti, že zvládnutí českého jazyka je pro tuto skupinu sluchově postižených velmi důležité. Toto tvrzení ale nenaznačuje, že by zaměstnavatelé neměli vycházet postiženým uchazečům vstříc.

²⁸ Např. originální servis pro nejmenovanou značku sluchadel sídlí pouze ve dvou městech – v Praze a v Brně. Občané z ostatních měst mohou sluchadlo v případě potřeby opravy poslat buď poštou (což celý proces prodlužuje), nebo musí do zmíněných měst dojíždět.

²⁹ *Agentka* [online]. 2011 [cit. 2011-03-17]. Zákon o zaměstnanosti. Dostupný online z: <http://www.agentka.cz/cz/zakony/zakon-o-zamestnanosti/6800272> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

V přístupu zaměstnavatelů k postiženým uchazečům se odráží i platné právní normy, které buď zaměstnavatele podporují a kompenzují mu případné větší náklady spojené se zaměstnáním postiženého člověka, nebo mu naopak situaci komplikují. Faktem zůstává, že uskutečňování tzv. náhradního plnění, udaného zákonem o zaměstnanosti, které je povinné pro všechny zaměstnavatele a podnikatele s větším počtem než 25 pracovníků (pokud nezaměstnávají alespoň 4% zdravotně postižených), probíhá většinou formou odvodu povinného podílu do státního rozpočtu. Přitom existují další dvě možnosti tohoto plnění – výše uvedené zaměstnání postižených osob nebo odběr zboží či služby od firmy zaměstnávající více než 50% zdravotně postižených.³⁰ Odvod určité finanční částky do státního rozpočtu je pro mnoho zaměstnavatelů pohodlnější.

³⁰ Náhradní plnění [online]. C2011 [cit. 2011-3-19]. Dostupný online z: <http://www.nahradni-plneni-zps.cz/> . Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

6.3 Sociální vztahy

Existuje tvrzení, které říká, že sluchové postižení má na člověka nejhorší dopady ze všech postižení vůbec. Je to kvůli dopadům na sociální a společenský život jedince, které závisí na možnosti dobře se dorozumívat se svým okolím. Pro jedince s postižením sluchu jsou náročné zejména neznámé situace, u kterých nelze předem odhadnout průběh komunikace, nebo kde budou - pro dotyčného - neznámí lidé. Přitom je třeba mít na paměti, že zatímco s jedním člověkem se SP domluví bez větších problémů, s jiným se - v té samé situaci a za stejných podmínek - nemusí domluvit vůbec. Je to dáno individuálními charakteristikami jedince – patří sem výška a tón hlasu (lidé s percepčními ztrátami lépe porozumí hlubším hlasům), výslovnost a pohyb mluvidel (nedbale artikulující osoby jsou pro sluchově postižené problémem kvůli ztížené možnosti odezírání) spolu s rychlostí mluvy. Překážkami k oboustranně přínosné domluvě jsou v běžných denních situacích také mechanické bariéry (např. přepážky u okének na poštách, v bankách či na úřadech), hluk v okolním prostředí (uspokojivě se domluvit v jedné obrovské hale s dvaceti na sobě nalepenými okénky, kde je pracovník navíc oddělen od dotyčného sklem, je zejména pro nedoslýchavé nadlidský úkol) a chování slyšícího účastníka rozhovoru (úředník vysvětlující s odvrácenou tváří pokyny pro vyplnění formulářů není nejlepší řešení). Je zřejmé, že sluchově postižená osoba by v podobných případech měla vysvětlit, jaké kompenzační mechanismy potřebuje. Na druhou stranu je pochopitelná i nechuť dotyčného při např. pouhém vyzvedávání doporučeného balíku sdělovat a mnohdy zdlouhavě vysvětlovat své specifické požadavky, aby se pak setkal buď s nechápavým výrazem pracovníka instituce, nebo se zvýšením hlasu na hranici křiku. Dodávám, že se najdou i lidé, kteří situaci pochopí rychle a správně a postiženému vyjdou vstříc. Komplikace ovšem převládají. Dojde-li k problémům v komunikaci a nesdělí-li postižená osoba svou vadu nebo úplnou ztrátu sluchu (což se často stává zejména lidem s dobrými modulačními faktory řeči, u kterých laik nepozná odchylky, nebo kde dojde k závěru, že dotyčný je cizinec - což je častá otázka, která takto sluchově postiženému může být položena - či že má nějaký „logopedický problém“), vyjde z celé situace postižený s nálepkou „pitomce“. Podobné každodenní problémy jsou velmi nepříjemné a až zahanbující. Trefně to vysvětluje Swinks (in Strnadová, 2001, s. 51): „... *Nerada jsem šla i jen do vedlejšího obchodu. Co kdyby se mne někdo na něco zeptal? A já bych*

otázku neslyšela? Všichni kolem by na mě civěli, jako bych byla pitomá. Už jenom z toho pomyšlení jsem měla strašný pocit!“

Narušení sociálních vztahů na úrovni nezbytné pro náš každodenní život je sice nepříjemné, trapné a stresující, ale o mnoho horší je situace v rovině osobního života. Dopad sluchové vady na rodinné a přátelské vazby je úměrný hloubce sluchového postižení. Osoby s těžkou vadou hůře navazují kontakty a funkční dlouhodobé vztahy. Zejména nalezení partnera a založení rodiny je v těchto situacích značně problematické. Snad s největší překážkou se setkávají lidé Neslyšící, u kterých platí, že nejčastěji navazují vztahy v rámci komunity. Odlišný komunikační kód spolu s vlastní kulturou tvoří překážku, která málokdy vede ke vzniku funkčního partnerského svazku se slyšící osobou. Pokud už k tomu dojde, téměř vždy slyšící osoba ovládá znakový jazyk, či se věnuje jeho studiu. V této souvislosti jsou zmiňováni tlumočníci znakového jazyka, avšak i tyto dvojice jsou spíše výjimkou. Při navázání trvalejšího vztahu (obecně) se sluchově postiženým člověkem je nutná velká dávka tolerance, trpělivosti a ochoty se přizpůsobit. Je nutné přijmout, že některé věci a situace sluchově postižená osoba nemůže a/nebo nechce podnikat. Běžné záležitosti jako společné návštěvy divadla, kina (pokud jde o film bez titulků) nebo různých večírků jsou pro těžce sluchově postiženého „ztrátou času“ spojenou se stresem (např. tam, kde se předpokládá konverzace více osob – večírky, oslavy apod.). Strnadová (2001, s. 51) to charakterizuje takto: *„Kdekoliv se ocitnete, budete mít problémy s dorozumíváním. Na ulici, ve škole, u stolu, v posteli, v práci, u lékaře, v obchodě, při telefonování, při sledování televize, v divadle... Všude. Každý den. Při kontaktu s lidmi opakovaně zažíváte pocit napětí a vlastního selhání...“* Osoby s postižením sluchu výše uvedené informace staví do nelehké životní situace. Potřeby sociálních, partnerských a přátelských vztahů jsou stejné u všech lidí – postižených i nepostižených. Situaci v dnešní době významně ulehčuje technický pokrok, ale ani ten není dostačující a nemá moc vyřešit všechny každodenní překážky a těžkosti.

Dalším problémem ve vzájemných vztazích je přístup slyšícího člověka ke sluchově postiženému. Nejde jen o přizpůsobení se jeho potřebám a dodržování základních zásad pro úspěšnou komunikaci. Nastávají i situace, kdy slyšící poskytuje postiženému jen ty informace, které uzná za vhodné. *„Když je slyšící partner tak trochu krysa, tak si na neštěstí druhého vybuduje vlastní dominanci. Jednoduše tomu hluchému sděluje jen to, co sám uzná za vhodné, aniž by jej vhodně informoval. Ten nemá šanci*

zasáhnout, poněvadž nemá tušení, co se děje. Tak se stává čím dál, tím víc závislý na libovůli druhého.“ (R. K. in Strnadová, 2001, s. 52). K tomu se přímo váže problematika pracovních (popř. studentských) vztahů. Sluchově postižený člověk by se neměl ocitnout v pozici, kdy je vyloučen z kolektivu svých kolegů nebo spolužáků. Dojem nedostatku informací a sociální izolovanosti (kdy SP osoba cítí, že je kolektivem přijímána s výhradami nebo vůbec) vede jen k dalším negativním pocitům, frustraci a rezignaci na snahu aktivně se zapojit do slyšící společnosti. Strnadová (2001, s. 56) uvádí, že „... *I pro člověka, který si na hluchotu dávno zvykl, je velmi těžké žít mezi lidmi, a přece ne s nimi. To je snad to nejhorší, co může člověka potkat. Vrozená potřeba být s ostatními lidmi, sdílet s nimi různé aktivity a být jimi uznáván je velmi silná.*“ Autorka toto uvádí z pozice ohluchlého člověka, ale dá se říci, že u většiny těžce sluchově postižených je to podobné. Také tvrzení o „nejhorší věci, která může člověka potkat“ reflektují právě na okolnosti sluchového postižení, nikoli na lidské situace obecně.

Problematika života a vztahů ve slyšící společnosti je pravděpodobně jedním z nejpalčivějších problémů života sluchově postižených. Dotyčný se může dostat tak daleko, že na jedné straně nestojí o sociální vazby a kontakty se slyšícími lidmi, protože mu přináší stresující a trapné zážitky. Na straně druhé je veden přirozenou lidskou potřebou mít někoho blízkého, mít partnera a účastnit se společenských vztahů. Najít uspokojivé řešení není snadné a někdy se to ani nepovede.

6.4 Každodenní životní situace

Jak je z předchozích kapitol zřejmé, problematické situace potkávají sluchově postižené osoby každý den. Již bylo pojednáno o vzdělávání, pracovním uplatnění a mezilidských vztazích. Následující podkapitoly se pokusí přiblížit problematiku spojenou s poskytováním služeb v kulturních zařízeních, ve zdravotnických zařízeních a ozřejmit základní poznatky vztahující se k tlumočnickým službám. Na uvedená (do určité míry subjektivní) tvrzení naváže výzkum provedený v praktické části této práce.

6.4.1 Kulturní zařízení

V naprosté většině případů nejsou kulturní zařízení (kina, divadla, výstavní prostory apod.) uzpůsobeny pro potřeby sluchově postižených. To znamená, že nedisponují dostatkem písemných značení a nenabízejí trvalý přenos informací prostřednictvím textu (popř. indukčních smyček). U divadelních představení chybí titulkování, takže většina sluchově postižených osob je ochuzena o možnost zhlédnutí činohry, opery, operety a muzikálu (určitá ztráta sluchu ještě nemusí znamenat neschopnost vnímat sluchem hudbu – zejména za využití vhodných kompenzačních pomůcek). Výjimku tvoří představení v cizím jazyce, kde české titulky bývají - nikoli však vytvořené pro osoby s postižením sluchu. Z důvodu této neuspokojivé situace začala snaha o tlumočení některých divadelních představení do znakového jazyka. Jde spíše o ojedinělé kousky, a v těchto případech vyvstává další problém – je-li představení tlumočené, není souběžně opatřeno zároveň titulky, což znevýhodňuje tu skupinu sluchově postižených, která dává přednost českému jazyku. Nastudované tlumočené hry jsou u n/Neslyšících velmi oblíbené a jejich tlumočení je provedeno na vysoké profesionální úrovni.

Zákon č. 132/2010 Sb., (Zákon o audiovizuálních a mediálních službách na vyžádání)³¹ ukládá veřejnoprávním televizním stanicím povinnost opatřit otevřenými nebo skrytými televizními titulky (které se zobrazují pomocí Teletextu na čísle 888 ³²) alespoň 70% pořadů. Tlumočením do znakového jazyka musí být opatřena alespoň 2% pořadů. U soukromých televizních stanic jsou tato čísla nižší – 15% titulkovaných pořadů, o tlumočení u těchto stanic zákon nepojednává. Kvalita titulků je kolísavá – objevují se gramatické chyby, nepřesný popis děje na obrazovce (tato forma - skrytého - titulkování popisuje i doprovodné dějové zvuky – např. „ženský smích“), nebo se stává, že titulky v průběhu pořadu zmizí. Významný boj za kvalitu a množství titulkovaných pořadů (a také sledování dodržování zákonných limitů, vytváření nových metod titulkování apod.) vede (spolu s dalšími kolegy) paní Mgr. Věra Strnadová

³¹Sagit [online]. 2010 [cit. 2011-03-20]. Sbírka zákonů - zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání a o změně některých zákonů. Dostupný online z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?cd=76&typ=r&zdroj=sb10132> . Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

³² U vzniku skrytých titulků, které u nás fungují od roku 1992, stál pan doc. Ing. Jaroslav Hrubý, CSc. Informace o vzniku a historii skrytých titulků: STRNADOVÁ, Věra. *Skryté titulky* [online]. 2011 [cit. 2011-03-20]. Zavedení skrytých titulků u nás. Dostupný online z: <http://www.skrytetitulky.cz/nanecisto/index.php?text=3-zavedeni-skrytych-titulku-u-nas>. Datum poslední aktualizace: 12. 2. 2011

prostřednictvím organizace ASNEP (Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel), kde je vytvořena tzv. Komise pro skryté titulky³³.

Většina cizojazyčných filmů je v kinech uváděna primárně s titulky, dabování se provádí až při vydání snímku na DVD a pro potřeby uvedení do televizního vysílání. Specifickou skupinu mohou tvořit filmy, u kterých se očekává zvýšená míra návštěvnosti a/nebo jsou určeny i pro dětské publikum. Taková díla pak do velkých multikin míří ve dvou verzích – otitulkovaná a nadabovaná. Toto řešení je pro SP osoby nejlepší možné, problémem je, že obě verze – tedy titulky i dabing – dostanou jen velká kina ve velkých městech, menší města dostávají častěji pouze dabované verze. V Praze je pravidlem možnost výběru, ale sluchově postižení v menších městech nemusejí mít možnost filmové představení navštívit bez nutnosti (mnohdy dlouhého) dojíždění. Je pochopitelné, že např. určitým skupinám zrakově postižených mohou vyhovovat jen dabované filmy, řešením by podle mého názoru bylo uvádět ve všech kinech (snad s výjimkou vesnických) filmy v obou dostupných verzích. České filmy pak titulky v kinech nemají vůbec. Občas je možno na ojedinělé titulkované představení českého filmu narazit v souvislosti s iniciativou některé organizace pro sluchově postižené (např. Kino neslyšícího diváka³⁴), která otitulkování zajistí. Opět jde o naprosté minimum snímků. Od 1. 1. 2007 platí zákon č. 249/2006 Sb.³⁵, který ukládá zákonnou povinnost opatřit titulky i české filmy vydané na DVD v původním, tedy českém jazyce.

Snaha o zvýšení množství textových značení v kulturních zařízeních a v televizním vysílání má za následek pomalu se zlepšující situaci. V současné době probíhá na Západočeské univerzitě v Plzni výzkum programu, který by umožnil opatřit titulky i pořady vysílané v přímém přenosu (což je v současnosti možné jen tam, kde je předem znám obsah textového sdělení – např. u Událostí v České televizi). Do praxe se více zapojuje i související „přepis textu v reálném čase“ využívaný např. u soudů nebo na přednáškových a vzdělávacích akcích.

³³ ASNEP [online]. 2008 [cit. 2011-03-20]. Komise pro skryté titulky. Dostupný online z: <http://www.asnep.cz/KST.html>. Datum poslední aktualizace: 16. 2. 2010.

³⁴ Kino neslyšícího diváka [online]. 2010 [cit. 2011-3-19]. Kino neslyšícího diváka. Dostupný online z: <http://knd.seenaspossible.net/>. Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

³⁵ Sagit [online]. 2006 [cit. 2011-03-24]. Sbírka zákonů - zákon ze dne 25. 4. 2006- zákon o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl. Dostupný online: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb06249&cd=76&typ=r>. Datum poslední aktualizace není uvedeno. Za poskytnutí informace děkuji paní Mgr. Věře Strnadové.

6.4.2 Poskytování zdravotnických služeb

Stejně jako u kulturních zařízení, ani u poskytovatelů zdravotnických a sociálních služeb není dostatečně propracované textové značení. Jak již bylo v textu práce několikrát zmíněno, pro sluchově postiženého je mnohdy velmi náročná komunikace se zaměstnancem příslušné instituce. Ve zdravotnictví toto tvrzení platí dvojnásob. Jako problematické se jeví např. hlasité vyvolávání pacientů jménem z ordinace lékaře, kladení otázek s ústy překrytými rouškou nebo nevhodně zvýšený hlas. Pro potřeby komunikace se zdravotnickým personálem vydala Komora brožurku s názvem „*Tlumočník jako most mezi slyšícím zdravotnickým personálem a neslyšícím pacientem*“, autorkou je Pavlína Mladová a kol., materiál nemá uveden rok vydání. Ačkoli je primárně zaměřen na komunikaci s n/Neslyšícími, rady v něm obsažené je možno brát jako širší doporučení pro komunikaci se všemi skupinami sluchově postižených. Zdravotnický personál by měl umět vhodně komunikovat s postiženými pacienty, a to takovým způsobem, aby vzájemná výměna informací přinášela co možná nejmenší úskalí. Stává se, že z nedostatku vědomostí, jak se SP pacientem komunikovat, zdravotníci volí taktiku „mlčení“ a dotyčnému nepodávají potřebné informace a vysvětlení. Při hospitalizaci v nemocnici je to velmi stresující. V posledních letech se těší oblíbenosti účast tlumočnicků při porodech, která má výhody i pro zdravotnický personál – s rodící ženou je lepší komunikace, která je „komfortnější“ pro obě strany. Pražský Ústav pro péči o matku a dítě v Podolí nabízí specifické služby pro sluchově postižené maminky – disponuje pokojem vybaveným světelnou a vibrační signalizací, také nabízí tlumočení při návštěvách v těhotenské poradně a později při porodu.

Zvyšuje se snaha o osvětovou činnost, prováděnou za účelem zmírnit předsudky a nevědomost ohledně jednání se sluchově postiženými pacienty. Situace se pomalu zlepšuje, přesto je třeba, aby se zásady a potřebná pravidla pro toto jednání dostaly do podvědomí široké (nejen) zdravotnické veřejnosti, a aby byly brány jako něco automatického.

6.4.3 Tlumočení

O zásadách komunikace v přítomnosti tlumočníka již bylo pojednáno v kapitole 2.1. Na tomto místě bych ráda uvedla, že sluchově postižení mají plný nárok na využití tlumočníka³⁶ tam, kde to sám uzná za vhodné. Stále se vyskytují případy nejistých slyšících lidí, kteří se z různých důvodů přítomnosti tlumočníka brání. Setkala jsem se s tvrzením, že ředitel školského zařízení odmítl přijmout tlumočníka znakového jazyka k integrované studentce s odůvodněním, že by jí při výuce napovídal. Takové výroky jsou neopodstatněné a zbytečně komplikují situaci. Pro tlumočnický znakového jazyka je závazný tzv. Etický kodex české komory tlumočnicků znakového jazyka³⁷, který vydala v názvu zmíněná Komora. Tento kodex pojednává o povinnostech a právech tlumočnicků – je zde uvedena např. povinnost mlčenlivosti, předávání sdělení v té podobě, v jaké bylo uvedeno, bez jakékoli úpravy apod. Profesionální tlumočnick v žádném případě nejedná za svého klienta, neradí mu, nenapovídá mu, ani do probíhané konverzace nijak nevstupuje. V komunitě Neslyšících funguje systém, který by se dal označit jako „hlídací pes“ – pokud člen komunity není s prací tlumočníka spokojen (např. porušení mlčenlivosti), v malém prostoru této minority se to velmi rychle dozvědí ostatní Neslyšící, kteří pak dotyčného tlumočníka nechtějí k vlastním jednáním. V současnosti se na zájemce o tlumočnickou profesi kladou mnohem větší nároky než dříve. Kromě dodržování výše popsanych etických pravidel a profesionálního chování se požaduje skládání zkoušek, další vzdělávání a zvyšování kompetencí, což má za následek, že - proti stavu např. před pěti lety - tlumočnicků ještě ubývá. Této profesi se věnovali i lidé bez patřičného vzdělání, šlo kupříkladu o členy rodin n/Neslyšících, kteří zvyšujícím se nárokům nemohou (a/nebo nechtějí) dostát (existují také dobří tlumočníci, kteří se ke své profesi dostali přes SP členy své rodiny). Vytvářejí se stále nové materiály pokrývající specifické oblasti tlumočení – pro potřeby soudního jednání, náboženských akcí či věřících klientů, specifikace tlumočení pro děti a pro osoby se specifickými potřebami apod.

³⁶ Tlumočnickem nemusí být jen slyšící osoba. Této profesi se věnují i n/Neslyšící, kteří ve spolupráci se slyšícím kolegou realizují tlumočení pro klienta se specifickými nároky – např. hluchoslepotou, sníženou rozumovou schopností apod. Neslyšící tlumočnick se často využívá při překladu z mezinárodního znakového systému do českého znakového jazyka nebo jiných znakových jazyků.

³⁷ Česká komora tlumočnicků znakového jazyka [online]. 2010-2011 [cit. 2011-03-20]. Dokumenty - Etický kodex tlumočnicků komory. Dostupný online z: <http://www.cktjz.com/dokumenty>. Datum poslední aktualizace není uvedeno.

Největší podíl odvedené práce v tlumočnické profesi má osobní tlumočení pro jednotlivce, naplánované tlumočení mítinků určených především pro lidi s postižením sluchu a realizace kulturních akcí. Profesionalita tlumočnických služeb stále stoupá, jako potřebné se jeví zvýšení počtu kvalitních tlumočnicků. Problematická je také dostupnost těchto služeb. Zřejmě nejlepší je situace v Praze, kde také sídlí nejvíce organizací, v menších městech je dostupnost nedostatečná. Tlumočníci tak často za klientem dojíždějí do různých částí republiky.

7. Výzkumná část

V následující empirické části práce budou vyhodnocena data získaná prostřednictvím dotazníkového šetření u sluchově postižených osob s různým stupněm postižení. Šetření svým záměrem navazuje na předchozí teoretickou část a snaží se potvrdit nebo vyvrátit v ní popsaná tvrzení a dojmy.

7.1 Formulace záměru výzkumného šetření

Hlavním cílem bylo zjistit, jaké překážky a úskalí vnímají sluchově postižení lidé ve svém každodenním životě.

Mezi dílčí cíle patří vytyčení specifických potřeb respondentů a možností jejich kompenzací. Dále zda jsou respondenti spokojeni s četností a kvalitou poskytovaných služeb pro sluchově postižené a zda se tyto služby zlepšují či nikoli.

Hlavní zkoumaná otázka – Jaké specifické potřeby (při vyřizování svých záležitostí, při studiu, apod.) vnímají lidé s postižením sluchu ve svém běžném životě?

Zkoumané podotázky:

- 1) Je sociální pomoc státu pro osoby s postižením sluchu na takové úrovni, aby jim pomohla kompenzovat jejich specifické potřeby?
- 2) Je textové značení ve veřejných prostorách a kulturních zařízeních vyhovující?
- 3) Jsou uživatelé znakového jazyka spokojeni s poskytováním tlumočnických služeb?

7.2 Předpoklady výzkumného šetření

Předpoklad č. 1: Předpokládám, že sluchově postižené osoby potřebují při vyřizování svých osobních záležitostí kompenzační pomůcky.

Úkolem bylo ověřit, zda dotazované sluchově postižené osoby potřebují při vyřizování svých osobních záležitostí kompenzační mechanismy. V dotazníku šlo o otázku č. 7.

Předpoklad č. 2: Předpokládám, že úroveň textových značení ve veřejných prostorách a kulturních zařízeních není vyhovující.

Úkolem bylo ověřit, zda je úroveň používaného textového značení ve veřejných prostorách a kulturních zařízeních pro dotazované respondenty vyhovující. V dotazníku šlo o otázky č. 10 a 16.

Předpoklad č. 3: Předpokládám, že uživatelé znakového jazyka (popř. znakové češtiny) nejsou spokojeni s úrovní poskytování tlumočnických služeb.

Úkolem bylo ověřit, zda jsou dotazovaní uživatelé znakového jazyka (popř. znakové češtiny) spokojeni s úrovní poskytování tlumočnických služeb. V dotazníku šlo o otázky č. 13, 14 a 15.

Předpoklad č. 4: Předpokládám, že uživatelé znakového jazyka (popř. znakové češtiny) nejsou spokojeni s úrovní poskytování tlumočnických služeb.

Úkolem bylo ověřit, zda jsou práva dotazovaných sluchově postižených osob v praxi dobře dodržována. V dotazníku šlo o otázku č. 17.

7.3 Metodika výzkumného šetření

Podkapitola obsahuje popis použitých výzkumných metod spolu s počtem a charakteristikou respondentů.

7.3.1 Výzkumná metoda

Šetření proběhlo formou anonymního strukturovaného dotazníku. Otázky byly formulovány s cílem zaměřit se na potřeby a problémy sluchově postižených osob.

7.3.2 Charakteristika zkoumaného souboru

Dotazníkového šetření se celkem zúčastnilo 31 respondentů - s různým stupněm postižení sluchu, z toho 19 žen a 12 mužů. Výběr respondentů mezi sluchově postiženými byl náhodný. Procentuální zastoupení žen je 62% a mužů 38%. Nejčastěji byly zastoupeny věkové kategorie 15-25 let a 26-36 let – obě po 12 respondentech. Procentuální zastoupení respondentů u obou věkových skupin je 38%. Toto rozdělení je náhodné. Kvůli neúplným odpovědím byl jeden dotazník ze závěrečného hodnocení

vyřazen. Vzhledem k velké různorodosti skupiny sluchově postižených osob jsou otázky č. 13, 14 a 15 určeny pouze pro uživatele znakového jazyka a/nebo znakované češtiny. Celkem tyto tři položky zodpovědělo 19 respondentů.

7.3.3 Členění a položky dotazníku

V dotazníku bylo celkem 18 položek. Zastoupeny byly položky **kontaktní**, zjišťující demografické údaje (č. 1 a 2), položky **uzavřené** (č. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17 a 18) – nabízejí respondentovi výběr z možností, u položek polytomických č. 3, 4, 5 a 7 bylo možno označit více odpovědí a položky **polouzavřené** (č. 4, 7 a 13), představující kombinace položek uzavřených a otevřených, kde odpověď závisí na respondentovi. Položky č. 6 a 7 jsou uzavřené **dvouhlavňové** položky o dvou částech, kde odpověď na druhou část položky závisí na respondentově odpovědi v první části položky. Položka č. 10 je uzavřená - dvouhlavňová, respondent odpovídá na obě části položky bez ohledu na své odpovědi. Položka č. 12 se váže na odpověď v položce č. 11. Položky č. 13, 14 a 15 jsou tzv. **filtračními** položkami, určenými pro uživatele znakového jazyka a/nebo znakované češtiny.

7.3.4 Průběh dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření probíhalo od ledna 2011 do konce února 2011. Respondenti byli osloveni osobně v organizaci Pevnost, českém centru znakového jazyka, o. s., a na Filozofické fakultě UK v Praze. Dále byl dotazník rozeslán prostřednictvím

e-mailové korespondence a odkaz na jeho vyplnění se objevil na internetových stránkách <http://kochlear.cz/>. V průběhu šetření bylo rozdáno 51 dotazníků, blíže neurčený počet respondentů dotazník shlédl na uvedené webové stránce.

7.3.5 Zpracování výsledků dotazníkového šetření

Celkem se vrátilo 31 dotazníků. Návratnost tedy byla 62%. Sesbíraná data byla vyhodnocena a zpracována do grafů a tabulek pomocí aplikací Microsoft Word a Microsoft Excel.

7.4. Výsledky dotazníkového šetření a jejich interpretace

Následující podkapitola obsahuje přehledné vyhodnocení výsledků sesbíraných dat během dotazníkového šetření.

7.4.1 Analýza výsledků šetření

Položka č. 1 – Pohlaví respondentů. Otázka: „Jste?“

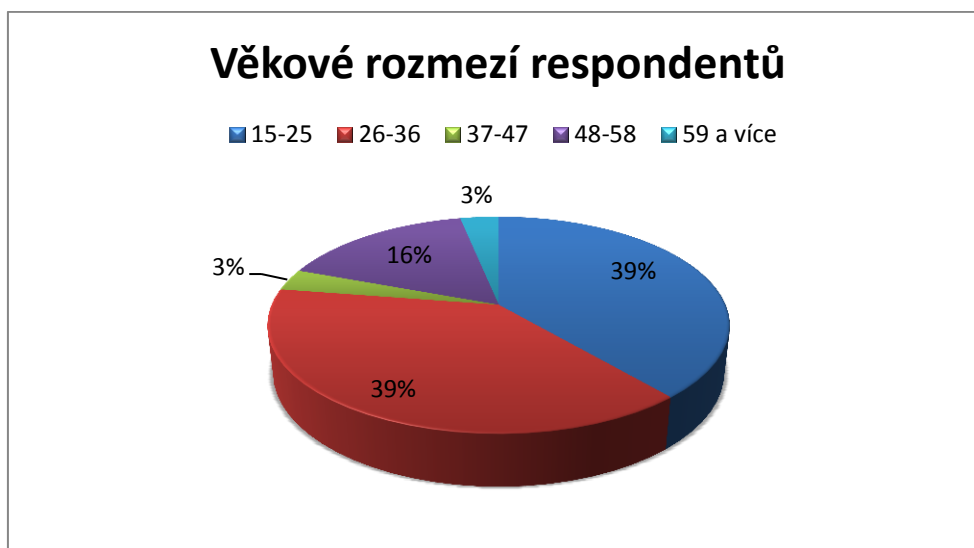
Graf č. 1

Z hlediska pohlaví byly více zastoupeny ženy – bylo jich 19 (61%), mužů bylo 12 (39%).

Položka č. 2 – Věkové rozmezí respondentů Otázka: „Kolik je Vám let?“

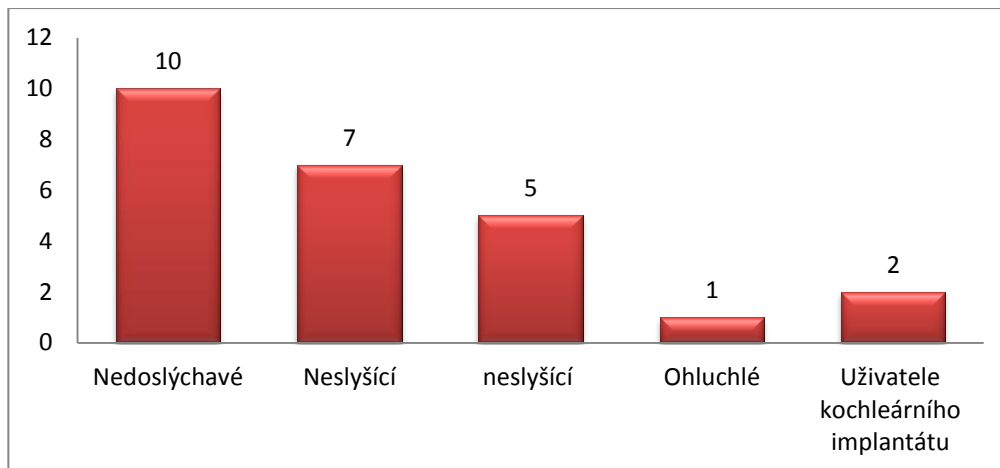
Graf č. 2

Nejvíce byly zastoupeny věkové skupiny v rozmezí 15-25 a 26-36 let – obě měly shodně po 12 respondentech (39%). Další v pořadí byla věková skupina 48-58 let – 5 respondentů (16%) a nejméně početné byly věkové skupiny 37-47 a 59 a více let – obě po 1 respondentovi (3%).

Položka č. 3 – Příslušnost k určité skupině SP osob. Otázka: „Patříte mezi: nedoslýchavé, Neslyšící, neslyšící, ohluchlé, uživatele kochleárního implantátu.“

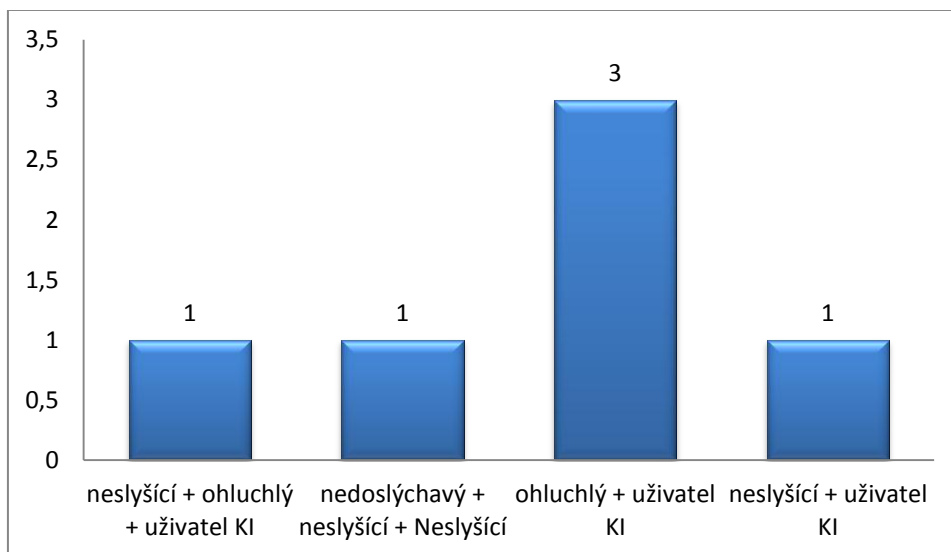
Graf č. 3

U této položky 6 respondentů vybralo více než jednu možnost. Byly uvedeny tyto kombinace:

1. neslyšící + ohluchlý + uživatel kochleárního implantátu
2. nedoslýchavý + neslyšící + Neslyšící
3. ohluchlý + uživatel kochleárního implantátu – tato možnost byla uvedena třikrát
4. neslyšící + uživatel kochleárního implantátu

Graf č. 4

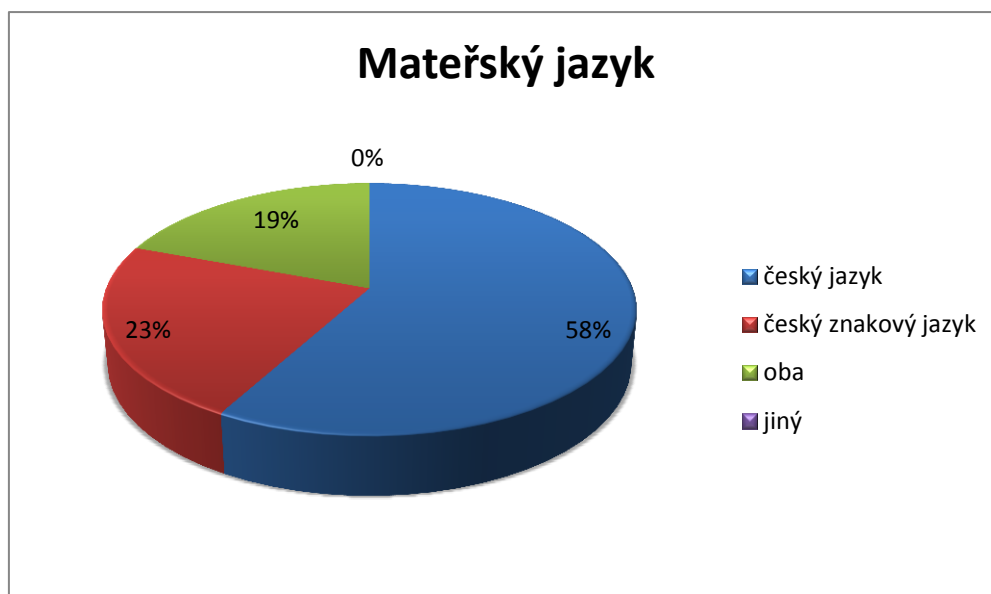

Pro potřeby grafu č. 4 je termín „uživatelé kochleárního implantátu“ změněn na zkratku „uživatelé KI“.

Graf č. 3 udává počet 25 respondentů, kteří uvedli jednu možnost příslušnosti, zbylých 6 respondentů uvedlo více možností znázorněných v grafu č. 4. U této položky je zajímavý výběr dvou a více preferovaných příslušností k určité skupině, naznačuje to variabilnost ve skupině SK osob.

Položka č. 4 – Mateřský jazyk. Otázka: „Vaším mateřským jazykem je: český jazyk, český znakový jazyk, oba (český jazyk i český znakový jazyk), jiný (Uveďte, prosím, jaký.)“

Graf č. 5

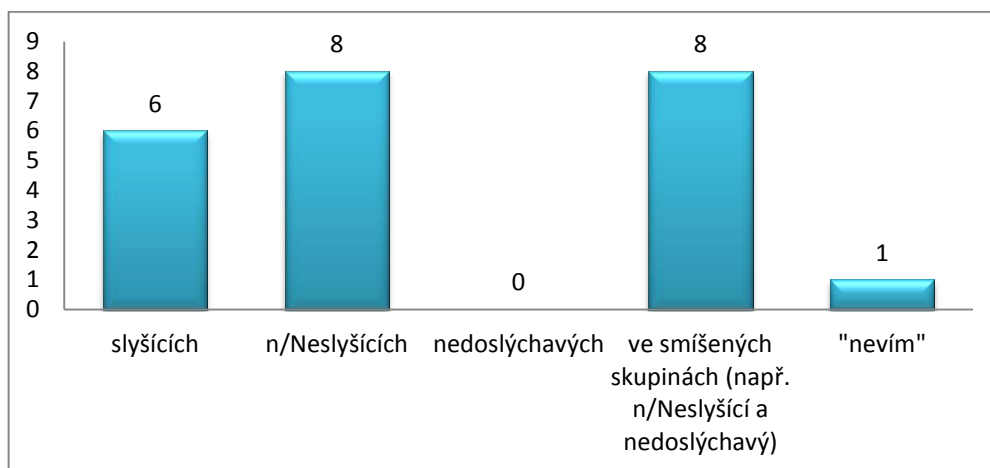

U této položky 18 (58%) respondentů uvedlo, že jejich mateřským jazykem je český jazyk. Český znakový jazyk je primárním jazykem pro 7 (23%) respondentů a 6 (19%) respondentů považuje za svůj mateřský jazyk oba uvedené jazyky. Žádný respondent nemá jiný mateřský jazyk než ten, který je uveden v nabídce. Počet respondentů volících u této položky nabídku „český znakový jazyk“ a počet respondentů u položky č. 3 - příslušnost ke komunitě Neslyšících - je téměř totožný, liší

se o 1 respondenta. Usuzuji z toho, že osoby, které mají jako mateřský jazyk český znakový jazyk, se častěji cítí být členy komunity.

Položka č. 5 - Preferovaná společnost. Otázka: „Nejlépe se cítíte ve společnosti: slyšících, n/Neslyšících, nedoslýchavých, ve smíšených skupinách (např. n/Neslyšící a nedoslýchavý).“

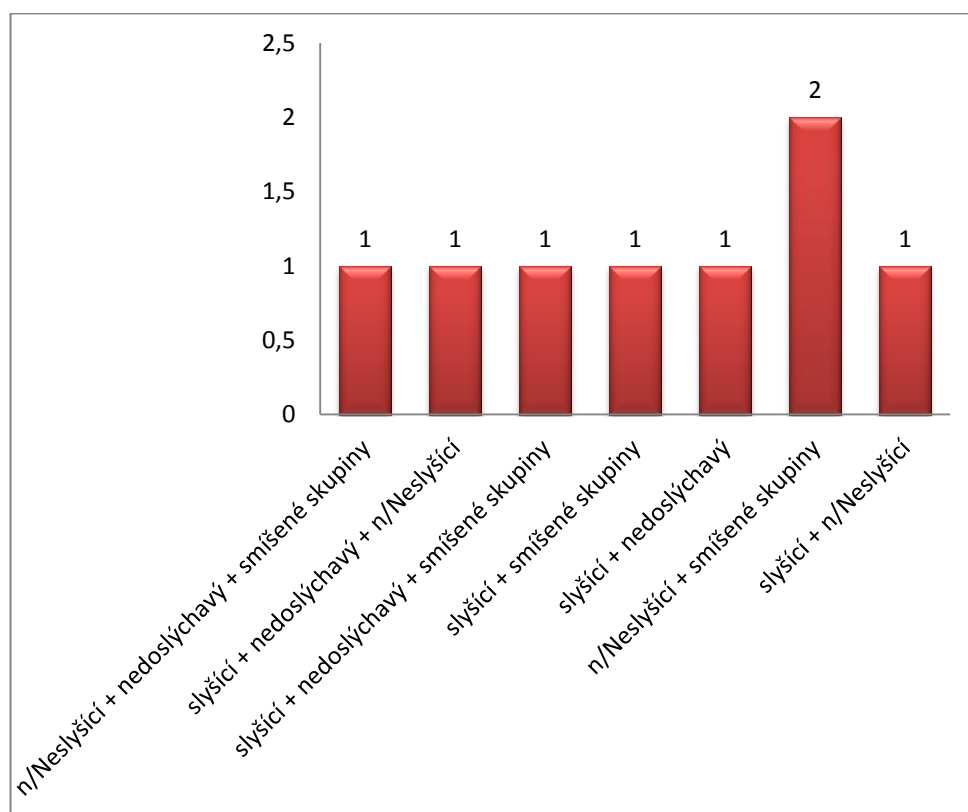
Graf č. 6

1 respondent zvolil vlastní možnost, která nebyla uvedena v nabídce – „nevím.“ Celkem 8 respondentů zvolilo více možností, objevily se tyto kombinace znázorněné v grafu č. 7:

1. n/Neslyšící + nedoslýchavý + smíšené skupiny
2. slyšící + nedoslýchavý + n/Neslyšící
3. slyšící + nedoslýchavý + smíšené skupiny
4. slyšící + smíšené skupiny
5. slyšící + nedoslýchavý
6. n/Neslyšící + smíšené skupiny (tato možnost se objevila dvakrát)
7. slyšící + n/Neslyšící

Graf č. 7

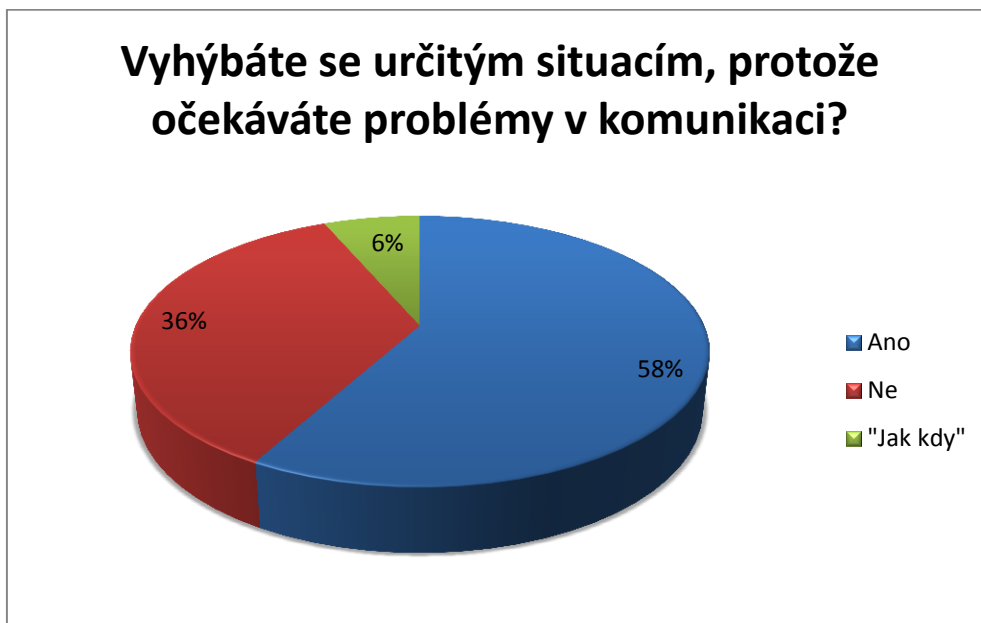

Graf č. 6 udává 23 respondentů, kteří uvedli jednu možnost z nabídky. Graf č. 7 pak zobrazuje 8 respondentů s volbou dvou a/nebo více možností.

Výsledek je zajímavý svou zvýšenou preferencí společnosti slyšících osob, zatímco osoby nedoslýchavé jsou preferovány málo. Naopak preference smíšených skupin byla očekávána.

Položka č. 6 – Vyhýbání se určitým situacím. Otázka: „Snažíte se vyhnout určitým situacím, protože očekáváte problémy v komunikaci?“ Tato položka je dvouhlavňová, pokud respondenti odpověděli ano, byli dotázáni na druhou část položky. Otázka: „Zasahuje tato skutečnost do vašeho sociálního a společenského života?“

Graf č. 8

18 respondentů (58%) uvedlo, že se vyhýbá určitým situacím, protože očekávají problémy v komunikaci. 11 (36%) se žádným situacím kvůli problémům v komunikaci nevyhýbá a 2 respondenti (6%) uvedli vlastní odpověď – „*jak kdy*“.

Výsledek této položky není překvapivý, dal se – spolu s hodnocením druhé části položky – očekávat.

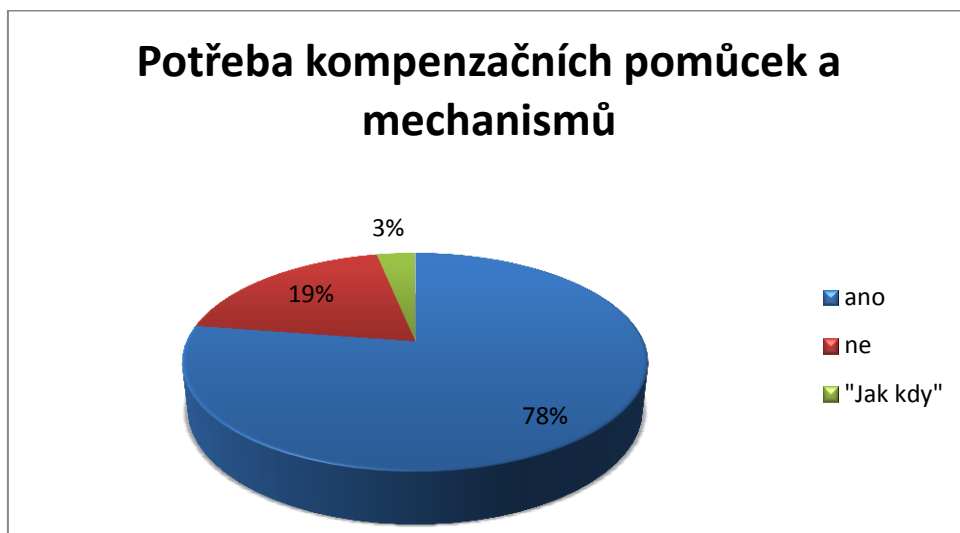
Graf č. 9

17 (85%) respondentů má pocit, že pokud se vyhýbají určitým situacím z důvodu předpokládaných problémů v komunikaci, tak tato skutečnost zasahuje do jejich sociálního a společenského života. 1 (5%) respondent uvedl, že se těmito situacím nevyhýbá. V odpovědích se objevily dvě vlastní odpovědi respondentů: 1 (5%) uvedl, že se situacím vyhýbá „někdy“, další respondent (5%) odpověděl, že se „vyhýbá situacím jen tam, kde si tím nijak neuškodí“.

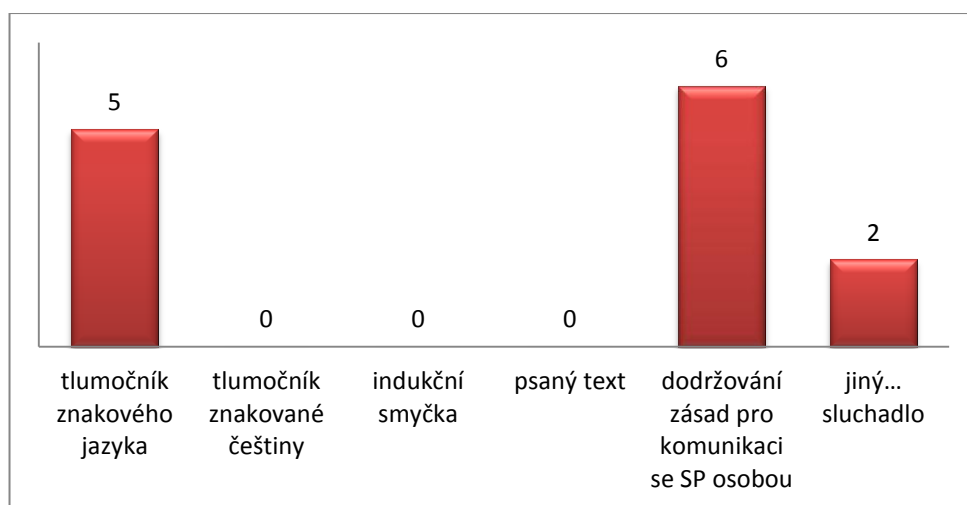
Položka č. 7 - Kompenzační pomůcky a mechanismy. Otázka: „Potřebujete při běžném vyřizování (úřady, lékař apod.) nějaké kompenzační pomůcky a mechanismy (např. tlumočníka, indukční smyčku, psaný text apod.)? Jde o dvouhlavňovou otázku, pokud respondenti odpověděli ano, byli dotázáni, o jakou kompenzační pomůcku nebo mechanismus se jedná. Otázka: „Pokud jste odpověděli ano, uveďte, prosím, jaké:“

Graf č. 10

Z položky vyplývá, že 24 (76%) respondentů potřebuje při svém běžném vyřizování nějaké kompenzační pomůcky a mechanismy. 11 (19%) respondentů tyto pomůcky nepotřebuje a 1 (5%) respondent uvedl vlastní odpověď – „*Jak kdy*.“ Výsledek poukazuje na nutnost „masivnějšího“ využití kompenzačních pomůcek na veřejných místech a prostorách.

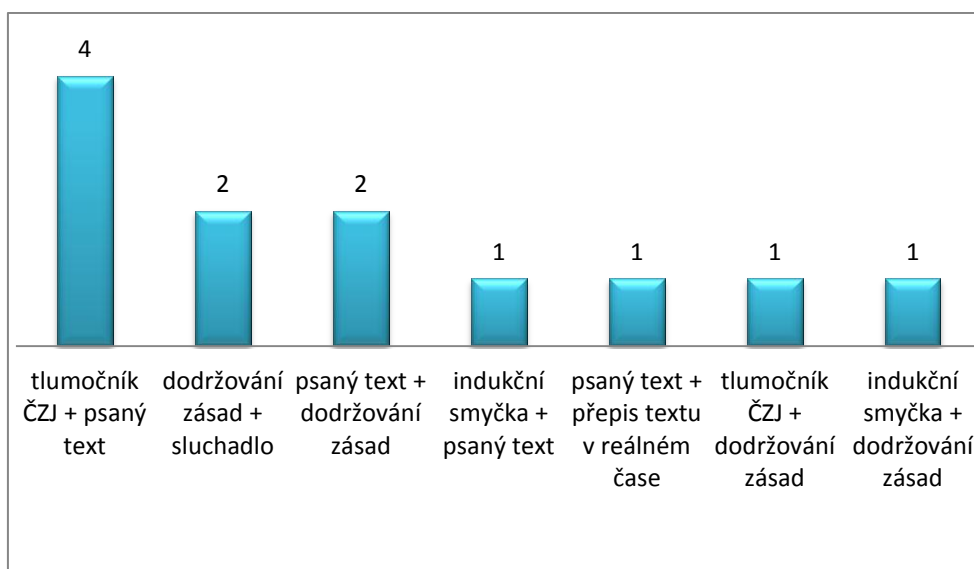
Graf č. 11

Deset respondentů vybralo více než jednu odpověď, v jednom dotazníku se u položky „psaný text“ objevil požadavek na tzv. přepis textu v reálném čase. V odpovědích se objevily tyto kombinace kompenzačních pomůcek:

1. tlumočnick českého znakového jazyka + psaný text – tato možnost se objevila čtyřikrát
2. dodržování zásad pro komunikaci se sluchově postiženou osobou + sluchadlo – tato možnost se vyskytla dvakrát
3. psaný text + dodržování zásad pro komunikaci se sluchově postiženou osobou – tato možnost se vyskytla dvakrát
4. indukční smyčka + psaný text
5. psaný text + přepis textu v reálném čase
6. tlumočnick českého znakového jazyka + dodržování zásad pro komunikaci se sluchově postiženou osobou
7. indukční smyčka + dodržování zásad pro komunikaci se sluchově postiženou osobou

Graf č. 12

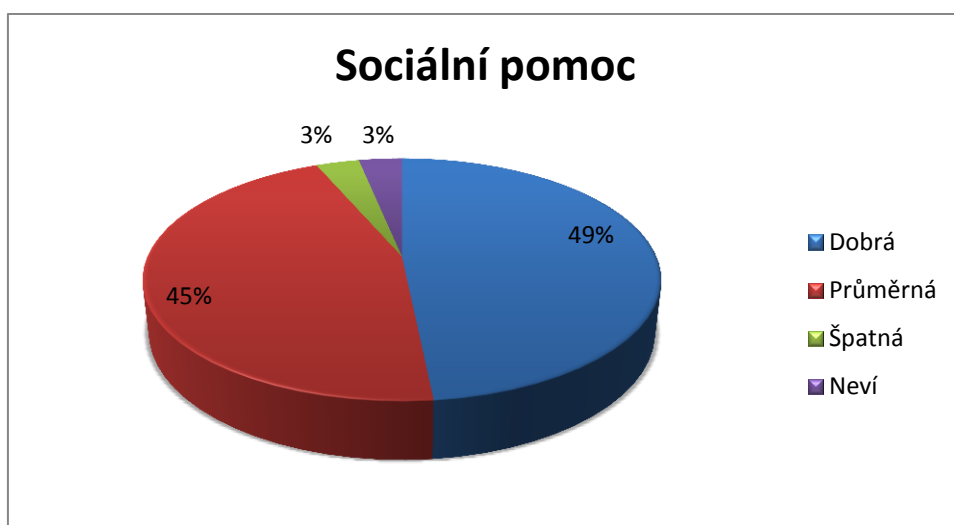
Pro potřeby grafu č. 12 je termín „tlumočnick českého znakového jazyka“ zkrácen na „tlumočnick ČZJ“ a pojem „dodržování zásad pro komunikaci se sluchově postiženou osobou“ je zkrácen na „dodržování zásad“.

V grafu č. 11 je znázorněno 13 respondentů (z celkových 25 – potřeby pomůcek uvedl i respondent s odpovědí „jak kdy“), kteří potřebují při svém jednání nějaké

kompenzační pomůcky a mechanismy). Graf č. 12 udává 12 respondentů, kteří u té této položky zvolili více možných odpovědí.

Položka č. 8 – Sociální pomoc. Otázka: „Sociální pomoc státu (důchody, přídavky, průkazy ZTP apod.) pro osoby s postižením sluchu je podle Vás: dobrá, průměrná, špatná, nevím.“

Graf č. 13

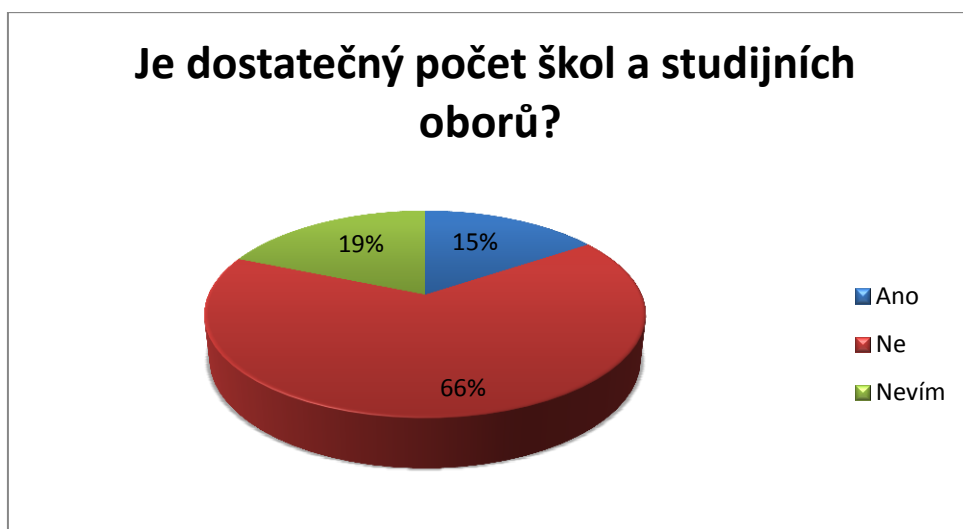

15 (49%) respondentů se domnívá, že sociální pomoc státu pro lidi s postižením sluchu je na dobré úrovni. 14 (45%) se ztotožňuje s názorem, že tato pomoc je na průměrné úrovni. 1 (3%) respondent uvedl, že sociální pomoc je špatná s poznámkou, že je „velmi špatná“. Z odpovědi tohoto respondenta, doplněné o slovní sdělení, cituji: *„Při žádostech např. o kompenzační pomůcku na osobní počítač nám ji na sociálních úřadech zamítají z nejrůznějších důvodů a neoprávněně po nás požadují zjištění a uvádění stavu našeho majetku a neberou zřetel účel používání počítače jako komunikačního a vzdělávacího prostředku. Na poskytnutí třeba malé finanční půjčky sluchově postiženému žadateli požadují obchodní společnosti v prodejnách nebo banky, spořitelny nesmyslně dva ručitele, zatímco u žadatelů tělesně postižených ručitelé*

nemusí vůbec být.[...]“³⁸ 1 (3%) respondent uvedl vlastní odpověď – „nevím“. Položka svým těsným výsledkem naznačuje dobrou a průměrnou sociální pomoc státu s poukázáním na problematiku práce sociálních úřadů.

Položka č. 9 – Počet škol a studijních oborů. Otázka: „Je podle Vás dostatečný počet škol a studijních oborů pro osoby s postižením sluchu?“

Graf č. 14

21 (66%) si myslí, že není dostatečný počet škol a studijních oborů pro osoby s postižením sluchu. 5 respondentů (15%) se domnívá, že tento počet dostatečný je a 6 (19%) dotázaných „neví“. Jeden respondent zvolil možnosti „ano“ i „ne“ s odůvodněním, že tento počet je dostatečný vzhledem k počtu sluchově postižené populace v České republice, ale že již není dostatečný kvůli malé nabídce studovaných oborů. Z toho důvodu je u této položky uvedeno 32 odpovědí. Z reakce jednoho respondenta cituji část vyjádření u zvolené varianty „ne“ – tedy počet není dostatečný: „*Před tzv. Sametovou revolucí (před rokem 1989) byli lidé se SP zařazováni ve větší míře jenom na některé vybrané dělnické profese (také výběr povolání byl velmi omezený!*“, [...] *Na výběr po vyjití základní školy měli třeba jenom pouze 5 oborů*

³⁸ Veřejný ochránce práv. *Pomoc státu zdravotně postiženým není jen pro nemajetné* [online]. 2011 [cit. 2011-14-3]. Dostupný online z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2011/pomoc-statu-zdravotne-postizenym-neni-jen-pro-nemajetne/> . Datum poslední aktualizace: 19. 1. 2011.

ke studiu na Učňovskou školu. Takže vzděláním měli pouze vyučení v příslušném oboru, někteří jenom pouze s maturitou... “ a [...] „Vidím nedostatečnost nejenom v počtu škol, ale i ve kvalitě vyučování! Lidé, kteří používají ZJ, ani po vyjití školy s maturitou neumí vůbec [„sic“] užívat správně mateřštinu slyšící společnosti, nerozumí skloňování, pádům, cizím slovům apod. Neumí ani etiku, správné společenské chování... “

Položka č. 10 – Množství a kvalita textových značení na veřejných místech. Otázka: „Vyhovuje vám množství a kvalita textových značení na veřejných místech a prostorách (např. nádraží, MHD, úřady apod.)? K této položce se řadí podotázka: „Přibývá kvalitního a dobře fungujícího textového značení?“

Graf č. 15

U této položky 16 (50%) respondentů uvedlo, že jim vyhovuje četnost a kvalita textových značení ve veřejných prostorách. 15 (47%) respondentů udává, že kvalita a množství těchto značení není vyhovující. 1(3%) respondent uvedl vlastní odpověď – „*Jak kde*“. 1 respondent udal obě odpovědi „ano“ i „ne“ s odůvodněním, že vyhovující je situace v Praze, nevyhovující „*kdekoli jinde*“. Další respondent k položce připsal, že se objevují neaktuální cedule na úřadech – např. že osoba má kancelář úplně jinde, než je uvedeno. Jako problematické se jeví i vypínání textových značení – např. v prostředcích MHD.

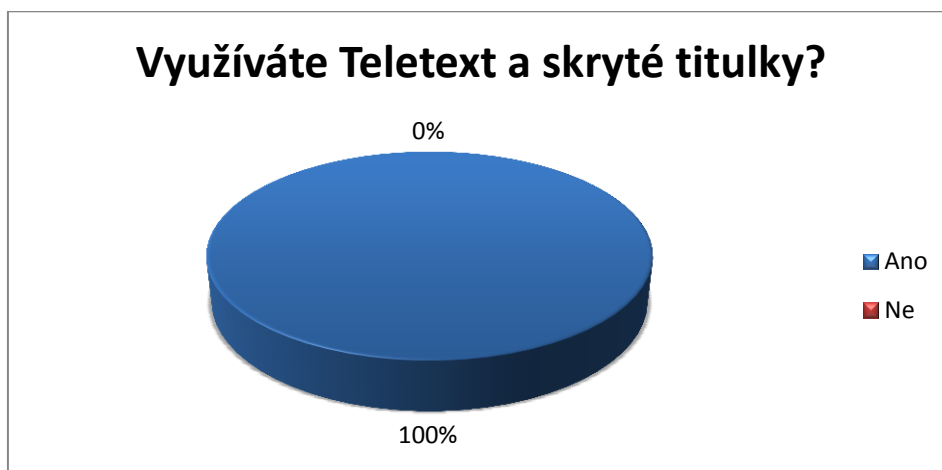
Graf č. 16

12 (39%) respondentů se domnívá, že přibývá kvalitního a dobře fungujícího textového značení. 14 (45%) respondentů na tuto otázku nedokáže odpovědět – „Nevím“. 5 (16%) si myslí, že nepřibývá kvalitního a dobře fungujícího textového značení. Z výsledku lze usuzovat na nutnost zlepšování těchto textových značení tak, aby bylo v nejvyšší možné míře dostupné.

Položka č. 11 - Teletext a skryté titulky. Otázka: „Využíváte Teletext a skryté titulky?“ Tato položka se váže k položce č. 12 – tu vyplňují jen ti respondenti, kteří odpověděli „ano“.

Graf č. 17

31 (100%) respondentů využívá Teletext a skryté titulky. Z odpovědi jednoho respondenta cituji: „[...] Velice chválím, ale v poslední době sílí tendence tyto ST rušit a nahrazovat je tlumočnický do ZJ nebo ZČ! Tím pádem začínají být diskriminováni lidé, kteří tyto jazyky neumí a ST nebo otevřené titulky velmi potřebují! Já propaguji tlumočení obojí zároveň – čili jak ZJ, tak ST v jednom pořadu. Každému podle jejich potřeb! [...]“ Tento výsledek poukazuje na důležitost skrytých titulků pro potřeby SP osob a potvrzuje, že by množství titulkovaných pořadů mělo být zvyšováno, nikoli snižováno.

Položka č. 12 – Spokojenost se službou Teletextu a skrytých titulků. Otázka: „Jste spokojeni se službou teletextu a skrytých titulků?“ Tuto položku vyplňují jen ti respondenti, kteří u položky č. 11 uvedli odpověď „ano“.

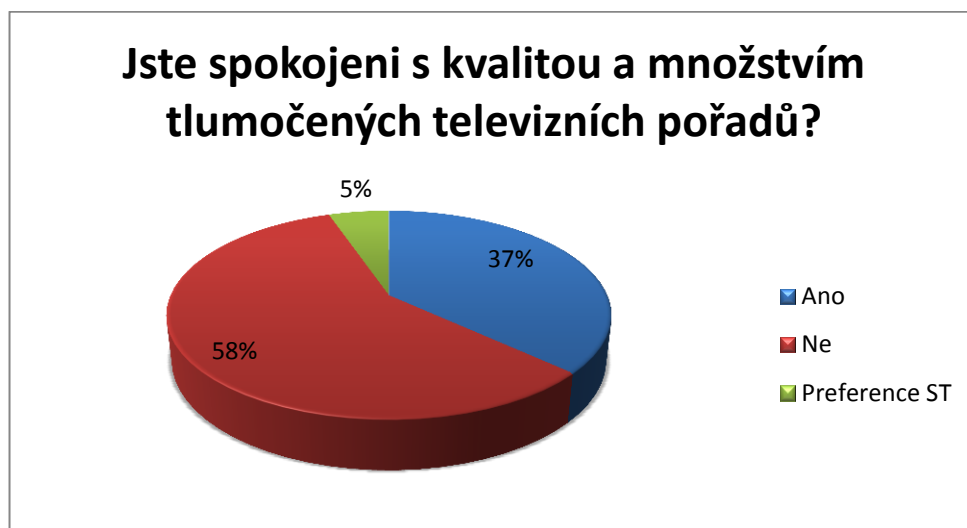
Graf č. 18

Se službou Teletextu a skrytých titulků je plně spokojeno pouze 5 (16%) respondentů, 2 (7%) respondenti s touto službou spokojeni nejsou. Nejvíce je zastoupena skupina respondentů, kteří jsou se službou spokojeni „někdy“ – 24 (77%). Jak respondenti poznamenali, tato občasná spokojenost je dána především pravopisnými a stylistickými chybami, které se v titulcích vyskytují, a dále skutečností, že není výjimkou, pokud v průběhu pořadu titulky najednou zmizí a objeví se např. po 20 minutách nebo už vůbec. Občasným problémem je rovněž nekompletní uvedení zvukového děje a dialogů v titulcích.

Položka č. 13 – Tato položka (spolu s následujícími položkami č. 14 a 15) je určena pro uživatele znakového jazyka (popř. znakované češtiny). Odpovídali na ni jen ti respondenti, kteří preferují komunikaci v těchto kódech. Otázka: „Jste spokojeni s množstvím a kvalitou tlumočených televizních pořadů?“ Pokud respondenti uvedli, že „ne“, měli možnost napsat, co je podle nich třeba zlepšit.

Graf č. 19

7 (37%) respondentů je spokojeno s kvalitou a množstvím tlumočených pořadů. 11 (58%) respondentů spokojeno není. 1 (5%) respondent uvedl vlastní odpověď – preferenci skrytých titulků. Tuto položku zodpovědělo celkem 19 respondentů, přičemž u položky č. 4 (mateřský jazyk) uvedlo 7 respondentů, že jejich mateřským jazykem je český znakový jazyk a 6 respondentů, že mateřským jazykem jsou oba jazyky (celkem jde o 13 respondentů). Z uvedeného vyplývá, že 6 respondentů ovládá znakový jazyk (popř. znakovanou češtinu) na takové úrovni, aby v tomto komunikačním kódu bylo schopno sledovat tlumočené televizní pořady, aniž by tento kód znali od útlého dětství.

U odpovědí „ne“ – tedy nespokojenost s tlumočením pořadů, byly nejčastěji uváděny tyto důvody: (uvedené poznámky nejsou doslovnými citacemi)

1. Potřeba kvalitních tlumočnicků. Ti by se měli vybírat po dohodě s organizacemi typu Komora apod.
2. Pořady jsou často tlumočeny do znakované češtiny – respondent stojí o znakový jazyk. Uváděným příkladem byl pořad „Sama doma“ na ČT 1.
3. Požadavek na více tlumočených pořadů.
4. Tlumočníci by se měli dále vzdělávat.

Položka č. 14 – Fungování tlumočnických služeb. Otázka: „Jak podle Vás funguje poskytování tlumočnických služeb?“

Graf č. 20

Z této položky vyplývá, že nejvíce – 12 (63%) – respondentů se domnívá, že poskytování tlumočnických služeb funguje na průměrné úrovni. 5 (26%) si myslí, že tyto služby fungují na dobré úrovni, a jen 2 (11%) respondenti se domnívají, že služby fungují špatně. Z hodnocení této položky by se dalo usuzovat na mírně se zlepšující situaci v oblasti tlumočnických služeb.

Položka č. 15 – Dostupnost tlumočnicků. Otázka: „Jste spokojeni s dostupností tlumočnicků?“

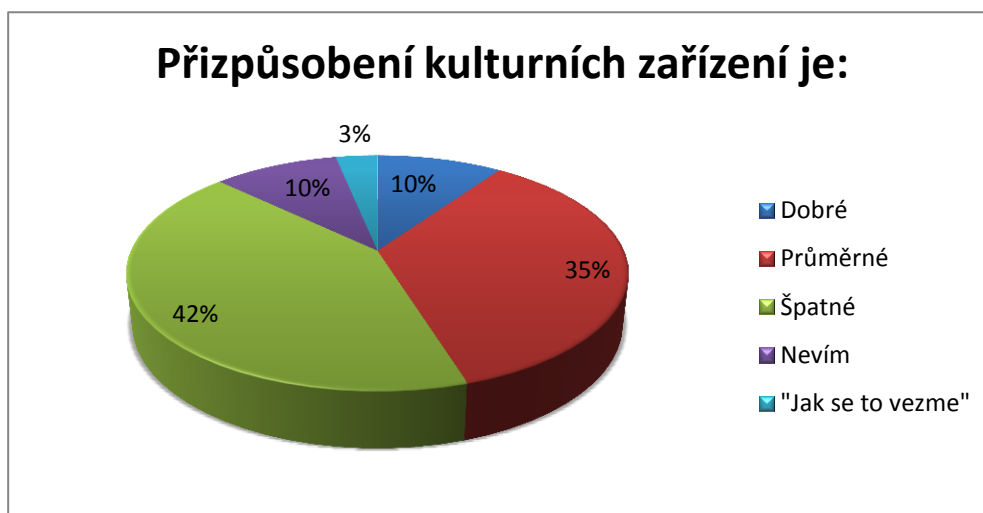
Graf č. 21

S dostupností tlumočnicků je spokojeno 7 (37%) respondentů. Nespokojeno je 12 (63%) respondentů. Celkem na položky č. 13, 14 a 15 odpovědělo 19 respondentů. Výsledek odráží nedostatečný počet kvalitních tlumočnicků. Je možné, že svou roli hraje i špatná dostupnost v menších městech a vesnicích.

Položka č. 16 – Přizpůsobení kulturních zařízení. Otázka: „Přizpůsobení kulturních zařízení (kina, divadla apod.) pro sluchově postižené je podle Vás: dobré, průměrné, špatné, nevím.“

Graf č. 22

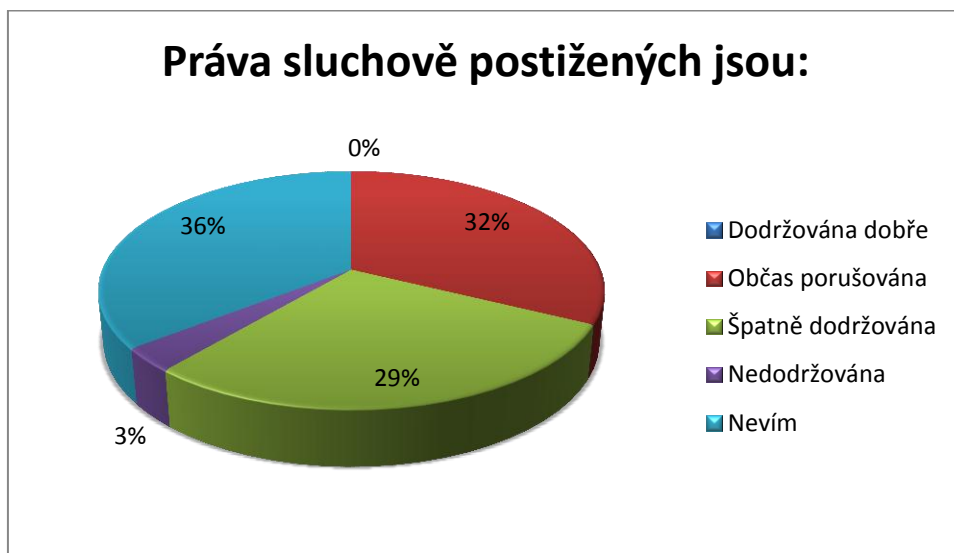

U této položky nejvíce respondentů – 13 (42%) soudí, že přizpůsobení kulturních zařízení je špatné. 11 (35%) se domnívá, že toto přizpůsobení je na průměrné úrovni, 3 respondenti (10%) zastávají názor, že přizpůsobení je dobré. 3 (10%) dotázaní zvolili možnost „nevím“. 1 (3%) respondent zvolil vlastní odpověď – „Jak se to vezme“ s odůvodněním, že zvládá návštěvu těchto zařízení i bez textové podpory (titulky apod.). Z odpovědi jednoho respondenta cituji: „[...]Podle vyprávění lidí vím, že je i nedostatek indukčních smyček pro lehce sluchově postižené. Pro lidi s těžším sluchovým postižením je taková návštěva utrpením, protože ničemu nerozumí, neexistuje tam možný přepis mluvené řeči do písemné podoby. Zatím existují divadla, kde mají tlumočení do ZJ nebo ZČ, ale to je určeno pouze pro lidi, kteří mají jako mateřštinu ZJ! Ostatní skupiny – lidé ohluchlí, těžce nedoslýchaví jsou diskriminováni – neexistuje pro ně možnost rozumění v divadlech, v kině pouze jenom za předpokladu, že jsou filmy opatřeny do otevřených titulků a na vstupné v nízkých cenách[...].“

Hodnocení poukazuje na nedostatečnost textových značení.

Položka č. 17 - Práva sluchově postižených. Otázka: „Práva sluchově postižených (např. na zvolení komunikačního systému, právo na vzdělání ve znakovém jazyce apod.) jsou v praxi: dodržována dobře, občas porušována, špatně dodržována, nedodržována, nevím.“

Graf č. 23

Žádný respondent se nedomnívá, že jsou práva sluchově postižených dodržována dobře. Nejvíce – tedy 11 (36%) respondentů na tuto položku nedokázalo odpovědět, zvolili možnost „nevím“. 10 (32%) dotázaných uvedlo, že jsou práva SP občas porušována a 9 (29%) uvedlo, že jsou tato práva špatně dodržována. 1 (3%) respondent si myslí, že uvedená práva nejsou dodržována – zvolil možnost „nedodržována“.

Vezmeme-li v úvahu dvě možnosti, které volilo 32% („občas porušována“) a 29% („špatně dodržována“) dotázaných, dostaneme hodnotu 61%. Znamená to, že více než polovina dotázaných se domnívá, že práva sluchově postižených jsou určitým způsobem porušována.

Položka č. 18 – Znalost veřejnosti. Otázka: „Znalost veřejnosti o lidech s postižením sluchu a jejich potřebách je: dobrá, průměrná, špatná.“

Graf č. 24

19 (61%) respondentů se domnívá, že znalost veřejnosti o lidech s postižením sluchu je na průměrné úrovni. 12 (39%) uvádí, že tato znalost je na špatné úrovni. Žádný z dotázaných si nemyslí, že by znalost veřejnosti s postižením sluchu byla dobrá. Výsledek této položky odráží současnou situaci mezi majoritní a minoritní společností, která si žádá nutné zlepšení.

8. Diskuze k výsledkům dotazníkového šetření

Provedené výzkumné šetření svým záměrem přímo navazuje na (do jisté míry) subjektivní domněnky a názory zveřejněné v teoretické části této práce. Sestavení dotazníku bylo komplikované kvůli velké heterogenitě skupiny sluchově postižených osob. Bylo třeba ho formulovat takovým způsobem, aby v maximální možné míře pokryl potřebnou problematiku. Po vyhodnocení získaných dat lze konstatovat následující:

1. Předpoklad č. 1 – zda sluchově postižené osoby potřebují při vyřizování svých záležitostí kompenzační pomůcky a mechanismy – mohu potvrdit. V dotazníku to uvedlo 78% respondentů. Jednalo se o položku č. 7. Používání kompenzačních pomůcek a mechanismů z důvodu různorodosti skupiny SP osob není zcela automatické, o to více je výsledek zajímavý.
2. Předpoklad č. 2 – zda je úroveň používaného textového značení ve veřejných prostorách a kulturních zařízeních vyhovující - mohu částečně potvrdit. 47% respondentů nepovažuje za vyhovující úroveň textových značení, 50% tuto úroveň za vyhovující považuje. Tento výsledek považují svou těsností za zajímavý a je možné, že odráží stav těchto značení ve velkých městech (zejména v Praze) a ve městech menších. Naopak 42% respondentů považuje přizpůsobení kulturních zařízení za špatné, 35% za průměrné. Tento výsledek odpovídá mému předpokladu. Uvedené položky měly č. 10 a 16.
3. Předpoklad č. 3 – zda jsou uživatelé znakového jazyka (popř. znakované češtiny) spokojeni s úrovní poskytování tlumočnických služeb - mohu potvrdit s dodatkem, že uživatelé považují poskytované tlumočnické služby za průměrné – uvedlo to 63% respondentů. Nespokojeni jsou s kvalitou a množstvím tlumočených televizních pořadů – 58% a s dostupností tlumočnicků – 63%. V dotazníku šlo o položky č. 13,14 a 15.
4. Předpoklad č. 4 – zda jsou práva sluchově postižených osob v praxi dobře dodržována - mohu částečně potvrdit s uvedením, že nejvíce respondentů – 36% zvolilo odpověď „nevím“. Sečteme-li možnosti

„občas porušována“ a „špatně dodržována“, získáme hodnotu 61%, která by předpoklad potvrdila. Žádný respondent se nedomnívá, že jsou tato práva dobře dodržována, což je znepokojivé zjištění. Uvedená položka měla č. 17.

Z celého dotazníkového šetření lze konstatovat, že s výjimkou položek č. 8 – sociální pomoc státu – u které 49% respondentů uvedlo, že je dobrá, a položky č. 10 – textové značení – kde 50% respondentů poznamenalo, že jim textové značení vyhovuje, v žádné položce nepřevažuje kladné hodnocení a/nebo spokojenost se současným stavem testovaných situací. Obě výše uvedené položky navíc dosáhly kladného hodnocení jen velmi těsně. Za znepokojující rovněž považují výsledky u položek č. 9 a 18. U položky č. 9 – počet škol a studijních oborů – 66% respondentů vyjádřilo nedostatek těchto zařízení. Položka č. 18 – znalost veřejnosti o lidech s postižením sluchu - ukazuje, že se žádný respondent nedomnívá, že je tato znalost dobrá. 61% dotázaných ji považuje za průměrnou, 39% za špatnou. Za pozoruhodné rovněž považují zjištění, že nikdo z respondentů nepreferuje znakovanou češtinu jako kompenzační mechanismus. Z výsledků lze rovněž vyčíst, že 8 (tedy 25%) dotázaných se řadí do více skupin sluchově postižených. Zajímavý je též výsledný poměr mezi Neslyšícími a neslyšícími – obě skupiny mají 8 respondentů. Uveřejněné postřehy respondentů, které se u některých položek objevily, blíže přibližují problematiky otázky.

Výsledky výzkumného šetření potvrzují domněnku, že je třeba většinu uvedených situací trvale zlepšovat. Je třeba připomenout, že závěry tohoto šetření není možné uplatnit celoplošně a nelze je zobecňovat. Osobně se však domnívám, že výsledky šetření poukazují na široké spektrum problémů sluchově postižených. Upozornění na tuto skutečnost, rozbor této situace a podrobnější analýza problémových oblastí jsou cílem této práce. Je třeba zlepšit dostupnost tlumočnicků, textových zařízení (v dopravě, na veřejných místech a v kulturních zařízeních), dále zlepšit informovanost široké veřejnosti a zaměstnanců institucí poskytujících zdravotnické a sociální služby. Tato informovanost by neměla být jednostranně zaměřená – je třeba poukázat na rozdíly mezi jednotlivými skupinami SP osob. Velmi potřebné jsou kompenzační mechanismy (včetně využití titulků a Teletextu) při jednání se SP osobami. Vhodné je také zvážení rozšíření studijních oborů pro sluchově postižené, popř. umožnit funkční integraci. K hlavním a dílčím výzkumným otázkám, stanoveným v kapitole 7.1 se váží uvedené a

(potvrzené) předpoklady spolu s většinou zkoumaných položek. Jejich přesné vyhodnocení je v některých případech přehlednější v uvedených grafech a popiscích.

Závěr

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl ozřejmění současné situace minoritní sluchově postižené populace v České republice se zdůrazněním skutečností, které je třeba dále a trvale zlepšovat. Při jejím psaní jsem vycházela z osobních životních zkušeností sluchově postižené osoby spolu s provedeným dotazníkovým šetřením, které mělo za hlavní úkol přiblížení specifických potřeb sluchově postižené populace v jejím každodenním životě. Výsledky dotazníkového šetření potvrdily dva (z původních čtyř) stanovených výzkumných předpokladů a zbývající dva potvrdily částečně.

Lze tedy konstatovat, že místy kritická tvrzení uváděná v teoretické části se shodují s tvrzením respondentů dotazníkového šetření. Zhodnocení výsledků poukazuje na nepříliš dobrou situaci sluchově postižených v oblasti vzdělávání, tlumočnických služeb, dodržování přiznaných práv, přizpůsobení veřejných prostor a kulturních zařízení a na občasnou nespokojenost se službami Teletextu a skrytých titulků. Teoretická část nastiňuje nejčastější problematické oblasti v životě sluchově postižených, jako jsou možnosti vzdělávání, pracovního uplatnění, sociálních vztahů a specifika služeb vztahujících se ke každodenním životním situacím – kulturním zařízením, poskytování zdravotnických služeb a tlumočení. Pro upřesnění celé problematiky text seznamuje s typy sluchových postižení, s komunikačními systémy a vysvětluje různorodost v heterogenní skupině sluchově postižených.

Vzhledem k výše uvedenému se domnívám, že se cíle práce podařilo dosáhnout. Popisované poznatky by měly přiblížit tuto problematiku všem lidem z řad slyšící veřejnosti, kteří o to mají zájem. Zvláště pak speciálním pedagogům (a pedagogům obecně) a dalším pracovníkům veřejných institucí, kterým by obsah práce mohl pomoci při bližším pochopení potřeb sluchově postižených osob, při jejich zlepšování. Text práce primárně poukazuje na problematické skutečnosti v oblasti života (sluchově) postižených lidí. Je vhodné podotknout, že se tato situace pomalu zlepšuje, což neznamená, že není třeba pokračovat ve snaze o její další vylepšení.

Byla bych ráda, kdyby tato bakalářská práce byla pro obor využitelná a přínosná.

Seznam použitých pramenů

Bibliografie:

- 1) HÁDKOVÁ K. Životní situace studentů se sluchovým postižením při studiu na vysoké škole. S 34-58. IN: KVĚTOŇOVÁ, Lea (ed.) *Vysokoškolské studium se zajištěním speciálně-pedagogických potřeb*. Brno : Paido, 2007. 98 s. ISBN 978-80-7315-141-6.
- 2) HÁJKOVÁ, Vanda. *Integrativní pedagogika*. Dotisk prvního vydání. Praha : Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2005. 124 s. ISBN 80-86856-05-4.
- 3) HORÁKOVÁ, R. Uvedení do surdopedie. S 127-141. IN: PIPEKOVÁ, Jarmila (ed.) *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno : Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.
- 4) HRUBÝ, Jaroslav. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. I. díl. 2. Rozšířené a přepracované vydání. Praha : Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999. 396 s. ISBN 80-7216-096-6.
- 5) CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha : Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- 6) JANOTOVÁ, Naděžda. *Kapitoly o integraci sluchově postižených dětí*. Praha : Septima, 1996. 31 s. ISBN 80-85801-81-7.
- 7) JEDLIČKA, Ivan. Vady a poruchy sluchu z hlediska otorinolaryngologie a foniatrie. S 439-461. IN: ŠKODOVÁ, Eva; JEDLIČKA, Ivan a kol. *Klinická logopedie*. 2. vydání. Praha : Portál, s.r.o., 2007. 616 s. ISBN 978-80-7367-340-6.
- 8) KOMORNÁ, Marie. *Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v ČR a specifika vzdělávacích metod při výuce*. 2. Opravené vydání. Praha : Česká komora tlumočníků znakového jazyka, 2008. 87 s. ISBN 978-80-87218-18-1.
- 9) KRAHULCOVÁ, Beáta. *Komunikace sluchově postižených*. 2. Vydání. Praha : Karolinum, 2002. 303 s. ISBN 80-246-0329-2.
- 10) KRAHULCOVÁ, Beáta. *Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 1996. 218 s. ISBN 80-7184-239-7
- 11) LUDÍKOVÁ, Libuše. *Vzdělávání hluchoslepých I*. I. díl. Praha : Scientia, 2000. 74 s. ISBN 80-7183-225-1.

- 12) MACUROVÁ, Alena. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 77 s. ISBN 978-80-87153-05-5.
- 13) MLADOVÁ, Pavlína (ed.) *Tlumočnick jako most mezi slyšícím zdravotnickým personálem a neslyšícím pacientem*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. 64 s.
- 14) OKROUHLÍKOVÁ, Lenka, SLÁNSKÁ BÍMOVÁ, Petra. *Rysy přirozených jazyků - Český znakový jazyk jako přirozený jazyk, Lexikografie - Slovníky českého znakového jazyka*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 206 s. ISBN 978-80-87153-47-5.
- 15) POTMĚŠIL, Miloň a kol. *Psychosociální aspekty sluchového postižení*. Brno : Masarykova univerzita, 2010. 197 s. ISBN 978-80-210-5184-3.
- 16) RAISROVÁ, Lenka. *Cesty vedoucí k uplatnění osob s postižením sluchu na trhu práce: diplomová práce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta pedagogická, 2009. 119 s. Vedoucí diplomové práce Kateřina Hádková.
- 17) SBÍRAL, Robert. *Příručka psaní seminárních a jiných vysokoškolských odborných prací*. Praha : Linde, a.s., 2009. 159 s. ISBN 978-80-7201-779-9.
- 18) STRNADOVÁ, Věra. *Hádej, co říkám aneb odezírání je nejisté umění. 2. Doplněné vydání*. [Praha?] : ASNEP, 2001. 186 s. ISBN 80-903035-0-1
- 19) STRNADOVÁ, Věra. *Jak se úspěšně vyrovnat s náhlou ztrátou sluchu I. díl*. [Praha?] : ASNEP, 2001. 165 s. ISBN 80-903035-2-8.
- 20) ŠKODOVÁ, Eva; JEDLIČKA, Ivan a kol. *Klinická logopedie. 2. vydání*. Praha : Portál, s.r.o., 2007. 616 s. ISBN 978-80-7367-340-6.
- 21) VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese. 2. rozšířené a přepracované vydání*. Praha : Portál, s.r.o., 2008. 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
- 22) VYMLÁTILOVÁ, E. *Problematika sluchových vad z hlediska klinické psychologie. S 463-488*. IN: ŠKODOVÁ, Eva; JEDLIČKA, Ivan a kol. *Klinická logopedie. 2. vydání*. Praha : Portál, s.r.o., 2007. 616 s. ISBN 978-80-7367-340-6.
- 23) WILDOVÁ, Radka. *Opatření děkana č.17/2010 - pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2010.

Webové stránky a publikace:

- 24) *Agentka* [online]. 2011 [cit. 2011-03-17]. Zákon o zaměstnanosti. Dostupný online z: <http://www.agentka.cz/cz/zakony/zakon-o-zamestnanosti/6800272> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 25) *APPN* [online]. C2011 [cit. 2011-3-17]. APPN o nás. Dostupný online z: <http://www.appn.cz/o-nas> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 26) *ASNEP* [online]. 2008 [cit. 2011-03-20]. Komise pro skryté titulky. Dostupný online z: <http://www.asnep.cz/KST.html>. Datum poslední aktualizace: 16. 2. 2010.
- 27) *Česká komora tlumočnicků znakového jazyka* [online]. 2010-2011 [cit. 2011-03-20]. Dokumenty - Etický kodex tlumočnicků komory. Dostupný online z: <http://www.cktjz.com/dokumenty>. Datum poslední aktualizace není uvedeno.
- 28) DINGOVÁ, Nad'a. *Ruce* [online]. 2007 [cit. 2011-02-19]. Desatero pro komunikaci s neslyšícím člověkem za přítomnosti tlumočníka. Dostupný online z: <http://ruce.cz/clanky/251-desatero-pro-komunikaci-s-neslysicim-clovekem-za-pritomnosti-tlumocnika> . Datum poslední aktualizace: 16. 10. 2007
- 29) Ing. *Lucie Kozlová* [online]. 2011 [cit. 2011-03-09]. I. ročník doktorandského. Dostupný online z: http://www.eamos.cz/amos/ksb/externi/ksb_305/2.htm . Datum poslední aktualizace. Není uvedeno.
- 30) KABELKA, Zdeněk. *Fakultní nemocnice v Motole* [online]. 2008 [cit. 2011-03-23]. Screening sluchu. [cit. 2011-23-2]. Dostupný online z: <http://www.fnmotol.cz/screening-sluchu.html?pracoviste=6> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 31) *Kino neslyšícího diváka* [online]. 2010 [cit. 2011-3-19]. Kino neslyšícího diváka. Dostupný online z: <http://knd.seenaspossible.net/> . Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 32) *Náhradní plnění* [online]. 2011 [cit. 2011-03-19]. Náhradní plnění povinného podílu, zaměstnávání ZPS. Dostupný online z: <http://www.nahradni-plneni-zps.cz/> . Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 33) NOVÁKOVÁ, Radka, VYSUČEK, Petr v pořadu *Televizní klub neslyšících*. Česká televize 2, 8. 3. 2011. Dostupný online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096066178-televizni-klub-neslysicich/>
- 34) *Sagit* [online]. 2010 [cit. 2011-03-20]. Sbírka zákonů - zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání a o změně některých zákonů (zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání). Dostupný online z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?cd=76&typ=r&zdroj=sb10132> . Datum poslední aktualizace: není uvedeno.

- 35) *Sagit [online]*. 2006 [cit. 2011-03-24]. Sbírka zákonů - zákon ze dne 25. 4. 2006 - zákon o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl. Dostupný online: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb06249&cd=76&typ=r> . Datum poslední aktualizace není uvedeno.
- 36) STRNADOVÁ, Věra. *Skryté titulky [online]*. 2011 [cit. 2011-03-20]. Zavedení skrytých titulků u nás. Dostupný online z: <http://www.skrytetitulky.cz/nanecisto/index.php?text=3-zavedeni-skrytych-titulku-u-nas> . Datum poslední aktualizace: 12. 2. 2011
- 37) *Veřejný ochránce práv [online]*. 2011 [cit. 2011-03-17]. Antidiskriminační zákon. Dostupný online z: <http://www.ochrance.cz/diskriminace/antidiskriminacni-zakon/> Datum poslední aktualizace: není uvedeno.
- 38) *Veřejný ochránce práv. Pomoc státu zdravotně postiženým není jen pro nemajetné [online]*. 2011 [cit. 2011-14-3]. Dostupný online z: <http://www.ochrance.cz/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2011/pomoc-statu-zdravotne-postizenym-neni-jen-pro-nemajetne/> . Datum poslední aktualizace: 19. 1. 2011.

Legislativa

- 39) Vyhláška č. 73/2005 Sb., o Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných datum účinnosti: 9. 2. 2005
- 40) Zákon č. 132/2010 Sb., o audiovizuálních a mediálních službách a o změně některých zákonů (zákon o audiovizuálních mediálních službách na vyžádání) ze dne 13. 4. 2010
- 41) Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob ze dne 23. 9. 2008
- 42) Zákon č. 249/2006 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů, ve znění pozdějších předpisů ze dne 25. 4. 2006
- 43) Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon) ze dne 23. 4. 2008

44) Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti (úplné znění pod č. 68/2009 Sb.) ze dne 13. 5. 2004

45) Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči ze dne 11. 6. 1998

Přednášková činnost:

46) HÁDKOVÁ, K. *Poradenské a školské instituce pro žáky s postižením sluchu.* (přednáška) Praha, Pedagogická fakulta UK, dne 1. 4. 2010

47) HÁDKOVÁ, K. *Vývoj speciálních metod výchovy a vyučování SP.* (přednáška) Praha, Pedagogická fakulta UK, dne 4. 3. 2010.

Seznam tabulek

TABULKA 1: KLASIFIKACE SLUCHOVÝCH VAD (HRUBÝ 1996 IN PIPEKOVÁ A KOL., S. 133).....	14
--	----

Seznam grafů

GRAF Č. 1.....	55
GRAF Č. 2.....	56
GRAF Č. 3.....	57
GRAF Č. 4.....	57
GRAF Č. 5.....	58
GRAF Č. 6.....	59
GRAF Č. 7.....	60
GRAF Č. 8.....	61
GRAF Č. 9.....	62
GRAF Č. 10.....	63
GRAF Č. 11.....	63
GRAF Č. 12.....	64
GRAF Č. 13.....	65
GRAF Č. 14.....	66
GRAF Č. 15.....	68
GRAF Č. 16.....	69
GRAF Č. 17.....	70
GRAF Č. 18.....	71
GRAF Č. 19.....	72
GRAF Č. 20.....	73
GRAF Č. 21.....	74
GRAF Č. 22.....	75
GRAF Č. 23.....	76
GRAF Č. 24.....	77

Seznam příloh

PŘÍLOHA Č. 1	DOTAZNÍK
--------------------	----------

